

Izvorni znanstveni rad
UDK 347.626.2(497.5 Dubrovnik=411.16)(094)
323.15(497.5 Dubrovnik=411.16)(091)
94(497.5 Dubrovnik=411.16)
Primljeno: 12.1.2012.

PRIJEVODI SEFARDSKIH *KETUBA* DRŽAVNOG ARHIVA U DUBROVNIKU

VESNA MIOVIĆ

SAŽETAK: Za razliku od podataka o Židovima u spisima Državnog arhiva u Dubrovniku, podatke o Židovkama nalazimo znatno rjeđe. Svaki podatak o Židovkama je dragocjen, jer inače nije moguće stvoriti potpunu sliku o židovskoj zajednici u Dubrovačkoj Republici. Temeljito istraživanje arhivskih serija *Diversa de Foris*, *Diversa Notariae* i *Libri Dotium Notariae* riješilo je dio tog problema i dalo korisne podatke. Riječ je o židovskim bračnim ugovorima, ketubama. One nisu značajne samo zato što Židovi neizmjernu važnost pridaju vjenčanju i braku. Značajne su i za uspješnije rekonstruiranje dubrovačkih židovskih obitelji.

Ključne riječi: ketube, Židovi, Dubrovačka Republika, miraz, bračni ugovor
Keywords: Ketubot, Jews, Republic of Dubrovnik, dowry, marital contract

Vjenčanje i brak imaju kod Židova ogromno značenje, jer se brak smatra idealnim oblikom života.¹ Štoviše, u židovstvu postoji pojam “univerzalni brak” koji poručuje da nitko ne bi trebao ostati neoženjen, odnosno neudata.

U tom kontekstu, veliku važnost ima i židovski bračni ugovor - ketuba (hebr. *ketubbah*). Njezin sadržaj od davnina je pomno razrađivan i tijekom dugoga vremena dopunjavan odredbama znamenitih rabina. Ketuba je kroz rabinske dopune supruzi jamčila sve veću zaštitu i pružala joj sve veću sigurnost u braku. Ketuba je zato važan dio i samog obreda sklapanja braka. Rabin ju

---

¹ Kotel Da-Don, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*. Zagreb: Profil, 2004: 437.

naglas čita za obreda vjenčanja. Zatim ju mladoženja predaje nevjesti. Time ketuba postaje njezino vlasništvo.

Već samim izgledom ketuba se doima kao bitan i posebno svečan dokument, ispisan na pergamentu na aramejskom i/ili hebrejskome jeziku.

Tijekom ranog Srednjeg vijeka tradicija ispisivanja ketube počela se bitno razlikovati među Aškenazima i Sefardima. U svijetu Aškenaza pretvorila se u pravni spis sa standardiziranim iznosom miraza i vrlo kratkim tekstom. Propisi o odnosima supruga i supruge upisivani su u druge vrste dokumenata, koje su formulirali aškenaski rabini. Time je ketuba u svijetu Aškenaza bitno izgubila na značaju.²

Španjolski Sefardi, pak, poimali su ketubu na sasvim drukčiji način. Smatrali su je dokumentom od vitalnog socijalnog i osobnog značaja. Upravo iz tog razloga tekst ketube, koji je definiran još u vrijeme stvaranja Talmuda, u svijetu Sefarda nije ostao rigidan. Mijenjao se u skladu s odredbama znamenitih rabina, te prema običajima i tradiciji lokalnih zajednica. Iako su iznos miraza i obveze supruga prema supruzi važni sastavni elementi ketube, ona kod Sefarda ipak nije tek suhoparni dokument. Recimo, zaista romantičnim možemo smatrati dio teksta kojim se mladoženja obraća svojoj nevjesti u “upravnom govoru”.

Španjolski Sefardi razvili su i običaj oslikavanja ketuba. Ukrašavali su ih manje ili više raskošnim likovnim ornamentima isprepletenima s odgovarajućim citatima iz *Tanah* (židovske Biblije). Nakon izгона Sefarda s Iberskog poluotoka (konac 15. stoljeća), običaj ukrašavanja ketuba proširio se po svim prostorima na koje su se naselili, po svim zajednicama kojima su se priključili. Najstariji takvi primjerci potječu s Apeninskog poluotoka, gdje do dolaska Židova iz Španjolske uopće nije postojao običaj oslikavanja ketuba. Oslikavanje je prvo prihvaćeno u Veneciji, da bi se kasnije proširilo po svim židovskim zajednicama talijanskih gradova.

Talijanski gradovi, naročito Venecija, Mantova, Rim i Livorno, postali su najznačajnija središta za izradu ketuba. Talijanski utjecaj proširio se i izvan Apeninskog poluotoka. Posebno je jasno vidljiv na primjercima iz Amsterdama, Rotterdama, Krfi i Dubrovnika. Židovske zajednice tih gradova imale su razvijene poslovne veze sa spomenutim talijanskim gradovima. Možemo pretpostaviti da su ketube odonud donosili trgovci. Na dubrovačkim ketubama posebno je uočljiv utjecaj mletačkih majstora, prepoznatljivih po upotrebi, primjerice, horoskopskih znakova ili simbola dvanaest židovskih plemena.³

² Shalom Sabar, *Ketubbah*, Philadelphia-New York: A Philip and Muriel Berman Edition; The Jewish Publication Society, 1990: 8, 9, 289-291.

³ S. Sabar, *Ketubbah*: 3-25. Shalom Sabar, »Decorated *Ketubbot*«, u: *Sephardi Jews in The Ottoman Empire. Aspects of Material Culture*, ur. Esther Juhasz. New York: Jewish Museum, 1990: 227.

Sefardske ketube dojmjlive su i po veličini, koja je znala dosegnuti dimenzije do 80-tak x 60-tak centimetara.

Osim u obiteljskim arhivima, ketuba danas ima i u mnogobrojnim privatnim zbirkama, kao i u zbirkama raznih muzeja i drugih kulturnih i znanstvenih ustanova. Najbogatije među njima pohranjene su u *Hebrew Union College* (New York, Los Angeles, Cincinnati, Jeruzalem) i u *Jewish National and University Library* na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu. *Jewish National and University Library* posjeduje više od 1.600 ketuba. Ta je knjižnica pokrenula projekt njihove digitalizacije, uključujući i primjerke iz drugih javnih i privatnih zbirki širom svijeta. Ketube su dostupne na internetu a među njima nalazimo i manji broj primjeraka iz Dubrovnika 17. i 18. stoljeća (prilog 2).⁴

No i u samom Dubrovniku, u Državnom arhivu, pohranjeni su dokumenti koje bismo možda mogli nazvati “dubrovačkom zbirkom ketuba”. Možda, jer to nisu izvorni primjerci, već prijevodi. Po načinu kako su upisivani, možemo ih podijeliti u dvije skupine:

1) cjeloviti prijevodi ketuba na talijanski jezik, “razasuti” u notarskim knjigama *Diversa de Foris, Diversa Notariae*⁵ pod nazivima *pactum matrimonium, carta dotalis*, ili *pactum matrimonium seu carta dotalis*⁶ (prilozi 1 i 3)

2) ispisi osnovnih podataka iz ketuba zapisani u notarskim knjigama *Libri Dotium Notariae*⁷ (prilog 4).

“Dubrovačka zbirka ketuba”, dakle, ne sadrži izvorne primjerke. Time nam je uskraćen uvid u likovni element, kojemu se u proučavanjima pridaje velika važnost. Međutim, ništa manje nije važna analiza teksta.

Koji su Židovi registrirali ketube u knjige dubrovačkog Notarijata? Kada su to radili? Zašto? Koji je bio sadržaj ketuba? Po čemu su se razlikovale, po čemu sličile primjercima s drugih područja (Apeninskog poluotoka)? Što nam

⁴ Sedam dubrovačkih ketuba prikazano je na: <http://jnul.huji.ac.il/dl/ketubbot/>. Dostupne su i na: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/V2BIK4CFTLQ79RXXBX369EJ3DIHKKH3Q2L3JU-2KFNNCYKGPSIK-00026?func=collections&collection_id=1293. Još jedna dubrovačka ketuba pronađena je knjizi Claudie J. Nahson, *Ketubbot; Marriage Contracts from the Jewish Museum (New York)*. New York, 1998: 32. Riječ je o ketubi Jakoba, sina Davida Parda, i Bele, kćeri Samuela Camposa, sklopljenoj u Dubrovniku 1790. godine.

⁵ Pregledani su svesci koji obuhvaćaju vrijeme od nastanka dubrovačkog geta (1546): *Diversa de Foris* (dalje: *Div. For.*), serija 34; sv. 1-253 (godine 1593-1815), Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD); *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*), serija 26, sv. 108-146 (godine 1545-1804), DAD.

⁶ *Div. For.* sv. 4, f. 245v; sv. 25, f. 50; sv. 126, f. 254.

⁷ *Libri Dotium Notariae* (dalje: *Lib. Dot.*), serija 32, sv. 13-22 (godine 1545-1808), DAD.

svi ti podaci znače za izučavanje židovskih obitelji u Dubrovniku? To su pitanja na koja ćemo pokušati dati odgovore u ovom radu.

Ketube u serijama Diversa de Foris i Diversa Notariae

U knjigama *Diversa de Foris* i *Diversa Notariae* zapisani su cjeloviti tekstovi talijanskih prijevoda ketuba. Pronađeno je dvadeset i šest primjeraka koji su registrirani od 1593. do 1804. godine. Riječ je o petnaest ketuba sklopljenih u Dubrovniku, tri u Anconi, po dvije u Sarajevu, Beogradu i Splitu, po jedna u Sofiji i Solunu. Najstarija, sklopljena 1568, potječe iz Soluna. Ketube sklopljene u drugim gradovima, a registrirane u dubrovačkom Notarijatu, naravno, ukazuju da se dotični bračni par doselio u Dubrovnik (prilog 3).

Svaki zapis započinje napomenom notara da ketubu upisuje po nalogu dubrovačkih sudaca a u skladu sa zahtjevom određene osobe. Ta određena osoba najčešće je supruga ili udovica kojoj dotična ketuba pripada, ili su to članovi njene obitelji. Slijedi napomena da su tekst s hebrejskoga na talijanski jezik preveli pouzdani prevoditelji koji su prisegnuli da im je prijevod točan i precizan (ketubu je u rijetkim slučajevima prevodila samo jedna osoba). Za točnost prijevoda jamče i svjedoci. Notar katkad ističe da su prevoditelje izabrali suci,⁸ a katkad samo navodi njihova imena. Ponekad tek iz njihovih potpisa ispod prevedenog teksta doznajemo tko su bili. U svakom slučaju, uočljivo je da su prevoditelji ketuba najčešće bili vrlo ugledni i naobraženi članovi dubrovačke Židovske zajednice: Didak Pir, Gabrijel Valenzin, Rafael Cohen ili rabini Perahija Formon, Solomon Abinun, Jakob Pardo.

Na početku zapisa notar upisuje datum registracije. U samoj ketubi nalazimo datum kada je sklopljena (prema židovskom kalendaru). Usporedba tih datuma pokazuje da je veći dio ketuba registriran od desetak do čak četrdesetak godina nakon sklapanja braka.

Nakon opisanih notarevih napomena slijedi talijanski prijevod teksta.

Na početku obično stoji posebno istaknuta uvodna formula s dobrim željama, prigodnim blagoslovima ili citatima iz židovske Biblije (*Tanah*) upućenima mladencima.⁹ *Chi trovò moglie, trovò bene...* i *Con buona ventura...*, izrazi su koji se prilično često javljaju.

⁸ Recimo, dana 15. svibnja 1789. godine dubrovačke su vlasti imenovala dubrovačkog rabina Jakoba Parda i Mošu Mandolfa za prevođenje jednog bračnog ugovora (*Acta Consilii Minus*, serija 5, sv. 108, f. 227, DAD). Ta je ketuba sačuvana i opisana u prilogu 3, pod rednim brojem 17.

⁹ S. Sabar, *Ketubbah*: 9. JewishEncyclopedia.com - KETUBAH; The Preamble; Date and Ornamentation.

Iz dubrovačkih primjeraka vrijedi izdvojiti jedan, posebno dirljiv i originalan. Posvećen je Abram Davidu Pappu i Bjanki Valenzin, koji su se 24. listopada 1708 (10. hešvana 5469) vjenčali u Dubrovniku: *Con segno buono, e sorte migliore. Benedica à te il Signore Iddio da Sion e vedi il bene da Jerusalem tutti li giorni del tuo vivere, e vedi figli alli tuoi figli pace sopra Israel, cosi sia con l'aiuto di Dio, e con tua salute.*¹⁰

Tekst same ketube uvijek započinje datumom vjenčanja, koji je u izvornim primjercima obično posebno istaknut i ornamentiran. Prvo se spominje dan u tjednu, a potom datum sklapanja braka prema židovskom kalendaru.

Mišna¹¹ preporučuje srijedu kao pogodan dan za udaju djevice.¹² I zaista, većina brakova registriranih u Dubrovniku sklopljena je na taj dan.¹³ Dvije su žene čak i drugi brak sklopile u srijedu, iako Mišna u njihovom slučaju preporučuje četvrtak. Brakovi su sklapani i u petak, najvjerojatnije zato što se u sumrak toga dana na slavlje vjenčanja nadovezivao blagdan Šabat.¹⁴

Za sklapanje braka Židovi su birali i dane uoči drugih blagdana, najčešće Sukota, Pesaha i Šavuota.¹⁵ Takve primjere nalazimo i u dubrovačkim ketubama.¹⁶

U skladu s tradicijom, svi brakovi sklopljeni su tijekom prve polovine mjeseca, to jest u vrijeme kad se Mjesec puni.¹⁷

¹⁰ *Div. For.* sv. 157, f. 91 (ketuba je registrirana 20. siječnja 1739). Ostali primjeri uvodnih formula u dubrovačkim ketubama: *Con buona ventura della sposa, et del sposo* (*Div. For.* sv. 20, f. 144v). *Li Angeli Divini siano con loro, e li guardino in tutte le loro strade. Con la buona ventura, et ora di benedizione* (*Div. For.* sv. 169, f. 149). *Hanno detto tutto il popolo, che era nella città, e li vecchi testimoni; Dia il Signor Iddio alla Donna, che viene alla casa tua, come Rachele, e come Elea, che hanno fondamento ambe due la Casa d'Israel e fa vittoria in Efrat; Con buona sorte* (*Div. Not.* sv. 146, f. 28).

¹¹ Mišna (ponavljanje; učenje): temeljna literatura židovskog prava usmene Tore (Mojsijevog petoknjižja). Mišnu je uredio rabi Jehuda Hanasi koncem 2. stoljeća, nerazdijelivši je na šest glavnih dijelova, u kojima se govori o zemljoradnji, građanskom i kaznenom zakonodavstvu, obitelji, prehrani i obrednoj čistoći (Opširnije: K. Da-Don, *Židovstvo*: 512-515).

¹² *Mishnah Ketubot* 1:1 (http://en.wikisource.org/wiki/Category:Mishnah_Ketubot).

¹³ Srijeda se katkada navodi kao "četvrti dan u tjednu" (prvi dan u tjednu je nedjelja).

¹⁴ S. Sabar, *Ketubbah*: 11. Avram Altarac, »Ženidbeni običaji bosanskih Sefarda.« *Narodna starina* 14 (1927): 94.

¹⁵ Sukot, Pesah i Šavuot su hodočasni blagdani, kada su židovski vjernici (u doba postojanja Hrama) hodočastili u Jeruzalem. Sukot: blagdan sjenica, koliba u kojima su Židovi živjeli nakon izlaska iz Egipta; Pesah: blagdan spomena na oslobađanje iz egipatskog ropstva i stvaranje izraelskog naroda; Šavuot: Pedesetnica, Blagdan tjedana, naziv dolazi od sedam tjedana između Pesaha i Šavuota. Opširnije o tim blagdanima: K. Da-Don, *Židovstvo*: 82-97, 168-192, 221-227.

¹⁶ Pet bračnih parova vjenčalo se 14. tišrija, uoči blagdana Sukota (15. tišri). Dva braka sklopljena su 14. nisana, uoči blagdana Pesaha (15. nisan). U oba slučaja to je bila baš srijeda (vidi prilog 3, br. 3, 8, 13, 15, 17, 19, 24).

¹⁷ S. Sabar, *Ketubbah*: 11.

U svim primjercima ketuba uz datum stoji napomena "...od nastanka svijeta, onako kako računamo mi u Dubrovniku... (Sarajevu, Splitu, Anconi...)" Isticanje računanja vremena smatralo se potrebnim, jer su ga Židovi računali na više načina. Računanje od nastanka svijeta bilo je daleko najraširenije.¹⁸

Poslije dana u tjednu i datuma slijedi ime grada u kojemu je brak sklopljen. Nikad se ne spominje država, jer se pretpostavlja da se njena sudbina i granice mogu promijeniti. Umjesto toga, gradu se određuje zemljopisni položaj, i to imenovanjem rijeka i/ili mora uz koje se nalazi.¹⁹ Tako se Dubrovnik navodi kao grad na morskoj obali, u blizini rijeke Omble, a često se spominju i njegove fontane i zdenci.²⁰

Na kraju uvodne rečenice stoje imena ženika, nevjeste i njihovih očeva.²¹

Ženik se u upravnom govoru obraća nevjesti. Poziva ju da mu postane suprugom u skladu sa zakonom Mojsija i izraelskog naroda. Obvezuje se da će se za nju brinuti, hraniti je i odijevati, služiti je i poštivati, upravo onako kako svi Židovi postupaju prema svojim suprugama. Združiti će se s njome prema običaju svijeta. Za njenu nevinost poklanja joj miraz u iznosu od 200 srebrnjaka, što joj po zakonu pripada.

Miraz za nevinost iznosio je minimalno 200 srebrnjaka. Prigodom sklapanja drugog braka, rastavljene žene i udovice od novog su supruga dobivale 100 srebrnjaka.²²

¹⁸ Prema židovskoj tradiciji, svijet je stvoren 7. listopada 3761. godine pr. n. e, kada započinje računanje po eri nastanka svijeta (*Anno Mundi*). Vrijeme se računalo i po Seleukidskoj eri, od početka grčke seleukidske vladavine u Palestini (312. godine pr. n. e.). Židovi su tu eru naročito koristili u datiranju ugovora, tako da ona nosi i naziv "Era ugovorâ". Računalo se i po eri uništenja Drugog Hrama, koja započinje 5. kolovoza 70. godine n. e. (S. Sabar, *Ketubbah*: 11). O ostalim načinima računanja vremena: Louis M. Epstein, *The Jewish Marriage Contract; A Study in the Status of the Woman in Jewish Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 2004: 42.

¹⁹ Za određivanje zemljopisnog položaja grada moglo je poslužiti i ime obližnjeg grada (L. Epstein, *The Jewish Marriage Contract*: 42)

²⁰ Npr: ...in Ragusa, che stà sopra porto di mare, et de aque de fontane et pozzi, si mantiene appresso il fiume di Ombla (*Div. For.* sv. 26, f. 50v). Sarajevo se locira na sljedeći način: ...Seraglio di Bosna Cita situata a fiume Migliasqua... (*Div. For.* sv. 4, f. 245v); Beograd: ...Città di Belgradi situata sopra li fiumi Dunau, e Saua, e di aque di fontana si serve... (*Div. For.* sv. 130, f. 51v); Ancona: ...Ancona Città situata in porto di mare, et li suoi piu convicini fiumi sono Aspi, e Fiumicino... (*Div. For.* sv. 130, f. 39).

²¹ Ženik i očevi obično nose naslov *misser* ili *signor*, a nevjesta je *signora*, *donna* ili *madonna*, uz napomenu *vergine*, odnosno *onorata et onesta*. Raskošniji naslovi ukazuju na poseban ugled nevjeste, ženika i njihovih obitelji. Npr. za ženika i očeve: *onorato, magnifico, eccellente, illuminato, riverito* (*Div. For.* sv. 62, f. 228; sv. 157, f. 91v), za nejestu: *compita di gratia et bella* (*Div. For.* sv. 26, f. 50v). Na sasvim poseban način istaknute su vrline ženika Abrama Davida, sina Lemuela Samuela Pappa: *desiderabile, prudente e savio come Rabino* (*Div. For.* sv. 157, f. 91v).

²² Rahela, kći Izaka Hodare, dobila je 1685. godine u Beogradu 100 *zuza* prigodom sklapanja braka s Izakom, sinom Jozefa Danona (*Div. For.* sv. 131, f. 284v). Sto *zuza* dobila je i Sara, kći Rafaela Maestra, udovica Moše Maestra, kada se 1630. godine u Dubrovniku udala za svoga strica Samuela Maestra (*Div. For.* 85, f. 196v).

U ketubama se srebrnjaci često navode i kao *zuzze* ili *zuzzim*.²³ To je prastara židovska kovanica, *zuz*, koja se kovala do 30-ih godina 2. stoljeća n. e.²⁴ A koliko je *zuz* vrijedio u 16/18. stoljeću? Po svemu sudeći, na to pitanje nije bilo lako naći odgovor. Dubrovački su Židovi najvjerojatnije baš zato u notarske knjige registrirali odluku ankonskih rabina iz 1768. Rabini su tvrdili da iznos od 200 *zuza*, ako u ketubi nije drukčije navedeno²⁵ ili ako se lokalna zajednica nije dogovorila oko nekog drugog određenog iznosa, vrijedi 5 ankonskih škuda (oko 11 dubrovačkih dukata).²⁶ No iz drugog izvora doznajemo da je miraz za nevinost početkom 18. stoljeća vrijedio 25 rimskih (akonitanskih) škuda od 10 paola.²⁷

Kao što možemo vidjeti, iznos miraza za nevinost bio je simboličan, no to je bio glavni simbol ketube: ...200 *zuzzim quali sono importantissimi della chetuba*...²⁸

²³ *Zuzim* je u hebrejskome jeziku množina od *zuz*. *Div. For.* sv. 130, f. 52 (...*la dote delle tue verginità monete d'agente dette zuzzim doicento*...); sv. 157, f. 91v (...*la dote delle vostre verginità, argento, zuzze, cioè monete doicento*...); *Div. Not.* sv. 146, f. 81v (...*soliti ducento zuzzin d'argento*...).

²⁴ Oslanjajući se na odredbu iz Tore (*Tora*, Deuteronomij 22, 28-29), tvorci Mišne izračunali su da "kupovna cijena mlade" (hebr. *mohar*) iznosi 200 *zuza*, koje mladoženja prije vjenčanja daje mladenkinom ocu. Vremenom, "cijena mlade" pretvorila se u iznos koji je ženi pružao materijalnu sigurnost u slučaju da ostane bez supruga. Naime, odredbom rabina Šimona ben Šetaha (prijelaz s 2. na 1. stoljeće pr. n. e.), 200 *zuza* zadržavao je suprug kao posudbu od supruge. Novac joj je bio dužan vratiti u slučaju rastave, a na njega je polagala pravo i nakon suprugove smrti (Vittore Colorni, »Historical and Legal Aspects of the Ketubbah.«, u: «*Ketubbot Italiane; Antichi contratti nuziali ebraici miniati*, presentazione di Liliana Grassi, a cura dell'Associazione Italiana Amici dell'Università di Gerusalemme, 1984: 225. S. Sabar, *Ketubbah*: 5).

²⁵ U svim ketubama spominje se "200 *zuza*" ili "200 srebrnjaka". Izuzetak su dva primjera. U Sarajevu 1578, Jakob sin Jozefa Tobi dao je svojoj nevjesti Miri, kćeri Andela Cavalieri, 200 ankonskih škuda miraza za nevinost (*Div. For.* sv. 4, f. 245v, 250). U Dubrovniku 1649, Solomon sin Jakoba Luzzene dao je Ester, kćeri Solomona Valle, 200 mletačkih dukata miraza za nevinost (*Div. For.* sv. 116, f. 115v).

²⁶ U spomenutom arhivskom spisu ankonski rabini tumače da se 200 srebrnjaka (*zuza*) može smatrati kovanicama od srebra koje vrijede 40 rimskih škuda. Ali, isto se tako mogu smatrati i kovanicama od srebrne legure koje vrijede 5 rimskih škuda. Pritom se pozivaju na zaključke značajnih rabina, među kojima su Jozef Karo (Toledo, 1488 - Safed, 1575), tvorac općeprihvaćenog halahičkog (hebr. *halakha*): zbirka židovskih vjerskih zakona) kodeksa *Shulhan Arukh* (*Prostrti stol*), i stručnjak za halahu Rambam (Moše ben Majmon; Cordoba, 1138 - Egipat, 1204). Uz Jozefa Kara i Rambama, i drugi znameniti rabini poučavali su da *zuz* treba smatrati kovanicom od srebrne legure koja vrijedi osam puta manje od srebrnjaka. Zato su ankonski rabini zaključili da 200 *zuza* vrijedi 5 rimskih škuda, osim ako u ketubi nije drukčije navedeno ili ako se lokalna zajednica nije usuglasila oko određenog iznosa (*Div. For.* sv. 184, f. 6v-8). O vrijednosti *zuza* od srebra ili srebrne legure vidi: Jonathan Reiss i Michael J. Broyde, »Prenuptial Agreements in Talmudic, Medieval and Modern Jewish Thought.«, u: *Marriage, Sex and Family in Judaism*, ur. Michael J. Broyde i Michael Ausubal. Lanham, Md, 2005: 193, 194.

²⁷ *Div. For.* sv. 143, f. 1v (na margini). Vidi i: Cheryl Tallan, »Medieval Jewish Widows: Their Control of Resources.« *Jewish History* 5/1 (1999): 65.

²⁸ *Div. For.* sv. 130, f. 52. *Div. For.* sv. 140, f. 226 (...*docento monete che li provengono quali sono il piu importante della carta dotale*...). S. Sabar, *Ketubbah*: 11.

Ženik nabraja svoje dužnosti i obećanja. Nevjesta daje pristanak da mu postane suprugom. *...e si contentò la sudetta sposa e fù al sopradetto per moglie...*²⁹

Slijede detalji o mirazu (hebr. *nedunyah*) koji nevjesta donosi u kuću budućeg supruga. Miraz se najčešće sastojao od dva dijela,³⁰ gotovine i predmeta “za potrebe supruge”: srebrnog i zlatnog nakita, bisera, posteljine, potrepština za kuću i postelju, namještaja, posuđa, tkanina. Vrijednost tih predmeta uvijek je izražena u novcu.

Suprug izjavljuje da je zadovoljan ponuđenim mirazom. Svojevoljno mu dodaje određenu sumu novca iz svoje imovine (hebr. *tosefet*; *tosefet ketubbah*; *tosefet nedunyah*).

Potvrdivši da je primio cijeli iznos, suprug izjavljuje da ga uzima kao zajam. Ako ga umanju, odgovornost je njegova, ako ga uveća, višak je njegov. On i njegovi nasljednici snose odgovornost za obveze preuzete u ketubi, naročito za sigurnost miraza i *tosefeta*. Za to jamči svim pokretninama i nekretninama koje ima i koje će u budućnosti steći. Jamči čak i ogrtačem na svojim ramenima. Jamči da će iz te njegove imovine, bilo za njegova života, bilo u slučaju njegove smrti, ženi do posljednjeg novčića biti isplaćen miraz i *tosefet*. U svim ketubama kreposnih kćeri Izraela odredbe nalažu tako veliku odgovornost. I te su riječi zapisane u upravnom govoru, s naglaskom da ih ženik “izgovara” u prisustvu svjedoka.

Ženik, dakle, priseže da će se bespogovorno držati svih navedenih obveza. U pojedinim ketubama priseže i da će, ako ih prekrši, kazнено odgovarati: *Et ha giurato ancora giuramento chriminale per mantenere il tutto scritto de sopra*.³¹ Katkad ističe da ovaj dokument treba smatrati valjanim bilo gdje i na svakom sudu: *...e li sudetti patti pronunciò spontaneamente il sudetto sposo, che si faccia nel presente scritto, accioche possa valere in qualunque luogo e rispettabil tribunale, come che fatto fosse per mano di pubblico notaro in ogni miglior modo, e senza alcun pretesto, ne pretensione...*³²

²⁹ *Div. Not.* sv. 146, f. 28.

³⁰ Izuzetak su Luna Cidi, koja je 1582. godine Abramcu Gaonu donijela u miraz čistu gotovinu, te Klara Salamo, koja 1592. Jakobu Levi u miraz donijela isključivo nakit i potrepštine za kuću i postelju (*Div. For.* sv. 1, f. 72; sv. 20, f. 145).

³¹ *Div. For.* sv. 62, f. 229v. Vidi i: *Div. For.* sv. 40, f. 17.

³² *Div. Not.* sv. 146, f. 83. Valjanost dokumenta bilo gdje i na bilo kojem sudu ističe se zato što su se Židovi često selili. Primjerice, u jednom slučaju u Pratu (Toscana), notar je naglasio da se tamo sklopljena ketuba “treba smatrati valjanom u Pratu, Firenzi, Rimu, Sieni, Pisi, Bologni, Modigliani, Ferrari i drugim gradovima” (Stefanie B. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter: An Instance in the Negotiation of Laws and Jewish Customs in Early Modern Tuscany.« *Jewish History* 16/1 (2002): 76, 79).

Prisega se često navodi kao “važna”, “svečana”, “sveta”. Obično se izgovara uz različite simbolične geste: dodir ruku budućih supružnika,³³ dodir *yada*³⁴ ili činom zvanim *kinyan sudar*.³⁵

Tekst ketube redovito završava riječima “... i sve je postojano, jasno i čvrsto”: *...et il tutto è permanente, chiaro e fermo*.

Ketubu uvijek potpisuju novopečeni suprug i dva svjedoka. Svjedoka često zna biti i više, jer obitelji ženika i nevjeste žele da čin vjenčanja učine što svečanijim. Recimo, na vjenčanju Izaka, sina Solomona Oefa, i Reine, kćeri Davida Cohena, 1616. godine bilo je čak osam svjedoka.³⁶ Te obitelji bile su vrlo ugledne u Dubrovniku, pa se njihovi članovi često javljaju kao svjedoci na vjenčanjima.

Jesu li ketube sklopljene i registrirane u Dubrovniku bile po nečemu posebne, drukčije? Počnimo od *tosefeta* - suprugova dodatka na miraz. Usporedba s talijanskim gradovima činila se najlogičnijom i pokazala je da dubrovačke ketube imaju određene posebnosti. U talijanskim gradovima kao što su Asti, Bologna, Busseto, Carpi, Colorno, Ferrara, Finale, Lugo, Modena, Reggio nell'Emilia, Senigallia, Urbino, miraz je bio ustaljen i iznosio je 20 *litrin*³⁷ čistog srebra. Toliko je uvijek iznosio i *tosefet*.³⁸ U drugim talijanskim gradovima miraz nije bio ustaljen ni *tosefet* svugdje isti. U Firenzi i Sieni iznosio je 10%, u Rimu 25% vrijednosti miraza. U Anconi je u većini slučajeva iznosio 20%

³³ Npr. *Div. For.* sv. 169, f. 152v.

³⁴ Npr. *Div. For.* sv. 140, f. 227v. *Yad* (ruka) je pokazivač kojim se prati tekst tijekom čitanja Tore. Najčešće je načinjen od srebra u obliku štapića na čijem je vrhu ruka s ispruženim kažiprstom.

³⁵ *Div. For.* sv. 62, f. 229v, 231; sv. 116, f. 114, 116. Izraz *kinyan sudar* (dobivanje rupca) nalazimo u dubrovačkim notarskim knjigama kao “*chinian*”. Čin se sastoji u predavanju rupčića ili neke druge sitnice iz ruke jednog od svjedoka u ruku mladoženje i obrnuto. Na kraju tradicionalnog teksta ketube svjedoci navode da su od mladoženje primili *chinian*, a na kraju dodatnih članaka stoji da ga je mladoženja predao njima. Kad je obred vjenčanja u pitanju, *kinyan sudar* proizlazi iz prastarog običaja “kupovanja nevjeste”. Inače, simbolizira završetak čina kupovanja, sklapanja posla, odnosno partnerstva (Nigel Allan, *Pearls of the Orient: Asian treasures from the Wellcome Library*. Chicago: The Trustee of the Wellcome Trust, 2003: 36, 39).

³⁶ *Div. For.* sv. 43, f. 168 (svjedoci su bili Perahija Formon, Rafael Abendana, Abram Abeatar, Šlomo Trincha, David Ribero, Abram Abinun, Jakob Bendanon, David Miranda).

³⁷ *Litrin* ili *litrot* je množina od hebrejske riječi *litrach* - libra, litra ili funta. Sudeći po podacima iz Venecije i Dubrovnika, težila je od oko 327 grama do nepunih pola kilograma srebra (Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*. I dio. Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti, 1924: 85; Milan Vlajinac, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. III sveska. Beograd: Naučno delo, 1968: 527, 528, 540).

³⁸ S. Sabar, *Ketubbah*: 56, 59, 63, 67, 71, 82, 94, 114, 121, 138, 160, 182. Aškenaski mirazi i *tosefeti* u pravilu su bili standardizirani i najčešće su iznosili po 50 ili po 100 funti srebra (S. Sabar, *Ketubbah*: 289- 299; Luciano Allegra, »A model of Jewish Devolution: Turin in the Eighteenth Century.« *Jewish History* 7/2 (1993): 32).

miraza.³⁹ U Torinu, Veneciji i Veroni dosezao je trećinu iznosa miraza, a u Livornu i Pisi polovinu. U Trstu je varirao i nije bio određen.⁴⁰ Čini se da je tako bilo i u Mantovi, gdje je i postupak upisivanja miraza i *tosefeta* bio drukčiji: u većini slučajeva iznos miraza i *tosefeta* upisan je u posebni dokument.⁴¹

Što se pak Dubrovnika tiče, *tosefet* je najčešće iznosio 50% vrijednosti miraza. Najniži registrirani *tosefet* bio je 20%,⁴² a najviši 100% vrijednosti miraza⁴³ (prilozi 2, 3 i 4).

Dubrovnik se po još nečemu razlikovao od većine talijanskih gradova. Naime, nakon glavnog tradicionalnog teksta katkad bi bili dodani i dopunski uvjeti, odnosno članci bračnog ugovora (hebr. *tenaim*).⁴⁴ Sudeći po literaturi o talijanskim ketubama, *tenaim* su upisivani samo u Livornu, Pisi, Veneciji, Anconi i Rimu.⁴⁵ Što se pak Dubrovnika tiče, *tenaim* nalazimo u većini ketuba.⁴⁶

³⁹ S. Sabar, *Ketubbah*: 45. To potvrđuje i ketuba Solomona Civitanove i Mazaltove Fermi sklopljena 1667. u Anconi a registrirana 1715. u Dubrovniku (*Div. For.* 140, 225v-228). Za razliku od tog slučaja, *tosefet* Moše Muciaciona (1659) iznosio je oko 60% vrijednosti miraza njegove supruge Bone rođene Navarro (*Div. For.* sv. 130, 39-42v).

⁴⁰ S. Sabar, *Ketubbah*: 102, 108, 117, 135, 146, 162, 185, 205; L. Allegra, »A model of Jewish Devolution«: 41, 42; Luca Andreoni, »Prime ricerche sui contratti dotali degli ebrei di Ancona nel XVIII secolo.« *Proposte e ricerche* 62/1 (2009): 47; Howard Adelman, »Italian Jewish Women.« u: *Jewish Women in Historical Perspective*, ur. Judith R. Baskin. Detroit: Wayne State University Press, 1991: 157.

⁴¹ U skoro svim ketubama iz Mantove koje opisuje Shalom Sabar iz gore navedenog razloga nema podataka o mirazu i *tosefetu*. Izuzetak je samo jedan primjerak iz 1721. u kojemu je zabilježen *tosefet* od 10% miraza supruge. Njezin miraz iznosio je 1350 mletačkih dukata (S. Sabar, *Ketubbah*: 117-120). Sudeći po jednom predbračnom ugovoru sklopljenom u Mantovi a registriranom u Dubrovniku 1792. godine, *tosefet* je iznosio 25% miraza vrijednog 2.600 peča od po 8 reala. Notar je dometnuo da će iznos miraza i *tosefeta* biti upisan i u poseban dokument (*Diversa Cancelariae* /dalje: *Div. Canc.*, serija 25, sv. 229, f. 75, 75v, DAD).

⁴² David Russo i Benvenuta, kći Samuela Ambonettija (*Lib. Dot.* sv. 19, f. 24v), Solomon Cittanova i Mazaltova kćer Andela Fermi, te Samuel Benporath i Judita, kći Rafaela Costantinija (*Div. For.* sv. 140, f. 226; *Div. Not.* sv. 146, f. 82).

⁴³ Samuel Luzzena i Gracija kćer pok. Abrama Camposa (*Lib. Dot.* sv. 19, f. 6v).

⁴⁴ Izraz *tenaim* za dodatne članke ketube jamačno proizlazi iz istoimenog naziva za predbračni ugovor. Taj ugovor, naravno, sadrži dio članaka koje nalazimo i u ketubi. Osim toga, daje i podatke kada i gdje će se vjenčanje održati, te tko će snositi troškove.

⁴⁵ Sudeći po primjercima iz Livorna, Pise i Venecije, *tenaim* su obično ispisivani u lijevom stupcu ketube. Glavni, tradicionalni tekst ispisivan je na početku ketube, to jest u njenu desnom stupcu. U ketubama iz Ancone *tenaim* su ispisivani u nastavku ispod glavnog teksta (S. Sabar, *Ketubbah*: 48, 108, 135, 185; S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 89, 103).

⁴⁶ *Div. For.* sv. 1, f. 73v-74v (Dubrovnik); sv. 4, f. 246v-247v (Sarajevo); sv. 26, f. 51v-52 (Dubrovnik); sv. 39, f. 103v-104v (Dubrovnik); sv. 40, f. 16v-18 (Ancona); sv. 43, f. 168-169v (Dubrovnik); sv. 62, f. 229v-231 (Dubrovnik); sv. 85, f. 198v-199v (Dubrovnik); sv. 97, f. 272v-274v (Sarajevo); sv. 116, f. 114v-116 (Dubrovnik); sv. 126, f. 256v-258v (Dubrovnik); sv. 130, f. 40v-42 (Ancona), f. 53-55 (Beograd); sv. 131, f. 286-287v (Beograd); sv. 140, f. 226v-227v (Ancona); sv. 157, f. 93-94v (Dubrovnik); sv. 167, f. 248v-251 (Dubrovnik); sv. 169, f. 150v-152v (Split); *Div. Not.* sv. 146, f. 28v, 29 (Split), f. 82v-83v (Dubrovnik).

Tenaim se uglavnom temelje na odlukama (hebr. *takkanot*) znamenitih rabina kojima je, kao što je već rečeno, položaj žene u braku značajno poboljšan.⁴⁷ S vremenom, sadržaj članaka samo se donekle ustalio. Uz ketube iz Livorna, Pise, Venecije, Ancone, Rima,⁴⁸ na to ukazuju i dubrovačke, čiji se članci razlikuju u raznim značajnijim ili manje značajnim pojedinostima.⁴⁹ Ni redosljed članaka nije uvijek isti, a ovdje iznosimo onaj koji se najčešće javlja.

1) Za života svoje legalne supruge, suprug ne smije imati drugu ženu ni kao suprugu ni kao ljubavnicu, čak ni kao sluškinju. Ne smije se s njom vjenčati. Postupi li drukčije, dužan je smjesta svojoj legalnoj supruzi predati miraz i *tosefet*. Također, smjesta joj mora predati i dokument o rastavi (hebr. *get*) i time joj dati slobodu da se preuda po svojoj volji i izboru. Ali, od nje se ne može rastati bez njena pristanka, bez pristanka njena najbližeg rođaka koji živi u istome gradu ili bez dozvole rabina.⁵⁰

Opisani članak dolazi iz odredbi znamenitog rabina Geršoma iz Mainza (965-1028) koji je muškarcima zabranio višeženstvo i rastavu protiv volje supruge.⁵¹

⁴⁷ <http://www.scribd.com/doc/33011841/Encyclopaedia-Judaica:AvrahamGrossman>, »Halakhic Decisions on Family Matters in Medieval Jewish Society.«

⁴⁸ S. Sabar, *Ketubbah*: 48, 108, 135, 185. Attilio Milano, »The Private Life of a Family of Jewish Bankers at Rome in the Sixteenth Century.« *The Jewish Quarterly Review* 30/2 (1939): 158.

⁴⁹ Ipak, pojedini Židovi u Dubrovniku smatrali su *tenaim* člancima sasvim ustaljene forme. Zato su na registraciju davali samo glavni tekst ketube. Tako je 1609. godine postupila Klara Levi. Uz dozvolu i prisustvo svoga supruga Jakoba, dala je registrirati prijevod njihove ketube sklopljene u Dubrovniku 1592, a *tenaim* nisu upisani "jer su standardizirani u skladu sa židovskim običajima" (*Div. For.* sv. 20, f. 144v-145v; Jorjo Tadić, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*. Sarajevo: La Benevolencia, 1937: 387-388). Upisivanje *tenaima* ispušteno je i 1767, kada su registrirane ketube koje su sklopljene u Dubrovniku 1728. i 1761. (*Div. For.* sv. 182, f. 80v-82, 137-138). *Tenaima* nema ni u ketubi sklopljenoj u Solunu 1568. (*Div. For.* 22, 224-225v), ni u onoj sklopljenoj u Sofiji 1626. (*Div. For.* 93, 246-248). Pretpostavljamo da iz tog razloga nisu upisani. Inače, bili su uobičajeni sastavni dio ketuba s područja Osmanskog Carstva (S. Sabar, *Ketubbah*: 276).

⁵⁰ U gore opisanome članku javlja se nekoliko varijanti. U njemu najčešće piše da oženjeni muškarac ne smije uzeti drugu ženu kao ljubavnicu. U tri ketube stoji da je ne može uzeti ni kao sluškinju (*Div. For.* sv. 1, f. 73v, 74; sv. 43, f. 168v; sv. 62, f. 230v). U pojedinim ketubama piše da se muškarac ne može rastaviti bez suglasnosti supruge i njena najbližeg rođaka koji živi u istome gradu (*Div. For.* sv. 1, f. 73v, 74; sv. 26, f. 52; sv. 39, f. 104; sv. 43, f. 168v, 169; sv. 62, f. 230v). U nekoliko primjeraka spominje se i rabinova dozvola za rastavu (*Div. For.* sv. 130, f. 53v; sv. 131, f. 286v, 287; sv. 169, f. 150v). U jednom primjerku nije navedeno da se muškarac ne može rastaviti bez suglasnosti supruge (*Div. For.* sv. 4, f. 246v, 247), a u drugome se pitanje druge žene i rastave uopće ne spominje (*Div. For.* sv. 140, f. 225v-228). U jednoj ketubi je zapisano da suprug ne može otjerati suprugu bez opravdanog razloga (*Div. For.* sv. 97, f. 273). Vidi i: *Div. For.* sv. 116, f. 114v, 116; sv. 130, f. 40v, 41; sv. 126, f. 256v, 257; sv. 157, f. 93, 93v; sv. 167, f. 249. *Div. Not.* sv. 146, f. 28v, 82v.

⁵¹ K. Da-Don, *Židovstvo*: 708. S. Sabar, *Ketubbah*: 10, 30.

No, postojali su i drugi razlozi za pisanje tog članka. Buduća supruga vrlo je dobro znala zašto treba pisati da joj suprug za njena života ne smije imati drugu ženu ni kao suprugu ni kao ljubavnicu ni kao sluškinju. Time je čuvala svoje dostojanstvo, djecu, obitelj, kućanstvo, na koncu, i kućni budžet.

Naime, iako je rabin Geršom zabranio višeženstvo, ipak je postojala takva mogućnost. Teoretski, muškarac je u određenim okolnostima imao pravo oženiti drugu suprugu ili općiti s drugom ženom, recimo, ako mu se u 10 godina braka nije rodilo dijete. Zatim, Sabor talijanskih Židova iz 1554. donio je odluku da i muškarac koji ima djecu može oženiti drugu ženu, ali uz suglasnost supruge i jednog od njenih rođaka. Talijanski Židov koji je htio drugu suprugu morao je dobiti i dozvolu pape. Uz novčanu naknadu, papinu dozvolu mogao je dobiti i bez suprugine suglasnosti. Jedini uvjet bio je da mu nova supruga živi u nekom drugom gradu. Baš su rimski Židovi ponekad imali dvije supruge.

Zabrana višeženstva koju je donio Geršom iz Mainza katkad bi se našla na klimavim nogama i zato što su je neki rabini na razne načine osporavali. Takvima se oštro suprotstavljao ugledni venecijanski rabin Leon Modena (1571-1648). Štoviše, rabin Modena je tvrdio da muškarac kojemu se u 10 godina braka nije rodilo dijete prvo mora taj brak razvrgnuti i tek se onda oženiti drugom ženom.⁵²

Nadalje, supruzi koji su tražili ljubavnice, nalazili su ih izvan doma, ali češće u samome domu, među sluškinjama. Moglo se dogoditi da s njima začnu dijete. U tom su ga slučaju bili dužni uzdržavati. Ljubavnice s izvanbračnom novorođenčadi svim su se snagama borile za to pravo. Neke su prijetile da će, ne pristane li davati novac za izdržavanje, s djetetom banuti u sinagogu usred molitve i osramotiti ljubavnika. Druge bi odlučile dijete ostaviti ocu. Tako je postupila jedna sluškinja u Livornu, koja je začela sa sinom svoga gospodara. Dijete je s bilješkom objašnjenja ostavila pred vratima gospodareve kuće.⁵³

Sličnih problema bilo je i u Dubrovniku. Sudeći po nedatiranom arhivskom spisu iz 18. stoljeća, Židovima u getu jednom je prilikom ostavljeno novorođenče staro petnaestak dana. Odmah su se obratili dubrovačkim vlastima, tvrdeći da

---

⁵² H. Adelman, »Italian Jewish Women.«: 160, 161. Howard Tzvi Adelman, »Jewish Women and Family Life, Inside and Outside the Ghetto.«, u: *The Jews of Early Modern Venice*, ur. Robert C. Davis, Benjamin Ravid. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2001: 152.

⁵³ H. Adelman, »Italian Jewish Women.«: 157, 160. Lucia Frattarelli Fischer, »Il controllo della sessualità nella Livorno ebraica tra Sei e Settecento.«, u: *Donne nella storia degli ebrei d'Italia*, ur. Michele Luzzati i Cristina Galasso. Firenze: La Giuntina, 2005: 219, 224.

su čuli da je dijete podmetnula neka svima dobro poznata nemoralna žena. Sugrađani su im počeli zagorčavati život: u susretu sa Židovom dizali su, “zgražajući se”, ruke u nebesa. Židovska je zajednica od dubrovačkih vlasti zatražila zaštitu od mogućih ozbiljnijih izgreda.⁵⁴ Možda to dijete zaista nije imalo nikakve veze sa Židovima. A možda i jest.

Izvanbračno dijete na još je jedan način predstavljalo “prijetnju”: katkada su očevi donosili odluku da i ono ima pravo na očevo nasljeđe. Zbog toga su često izbijali sukobi između zakonite i nezakonite djece.⁵⁵

2) Ako u braku bez djece žena umre prije supruga, suprug je dužan pola njenoga miraza vratiti njenim nasljednicima, dakle njenu ocu ili njegovim nasljednicima.⁵⁶ Jednako mora postupiti i ako mu ostane slabašna novorođenčad koja neće preživjeti. Konkretno, najčešće se spominje 30 dana,⁵⁷ a potom i 40,⁵⁸ 45,⁵⁹ 60,⁶⁰ 70⁶¹ ili 90 dana od majčine smrti.⁶²

Prežive li djeca majčinu smrt, po židovskom zakonu “da je suprug nasljednik svoje supruge” udovac zadržava cijeli miraz.⁶³

3) Pitanje miraza u slučaju kad suprug umre prvi rješavalo se na dva načina. Jedno rješenje prevladava u 16. i 17. stoljeću: imala djecu ili ne, udovica dobiva natrag i miraz i *tosefet*.⁶⁴ Prema drugom rješenju, koje se počinje redovito

⁵⁴ *Diplomata et Acta*, 18. stoljeće, serija 76, sv. 3360, br. 108 (DAD).

⁵⁵ H. Adelman, »Italian Jewish Women.«: 160.

⁵⁶ Tog su se članka u 16. stoljeću pridržavali i toskanski Židovi. Ipak, to nije bilo pravilo: događalo se da udovac iz Firenze svome puncu vrati cijeli miraz. Židovski udovci u Rimu, pak, zadržavali su 1/3 miraza, a 2/3 vraćali obitelji pokojne supruge (S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 74-75, 85; A. Milano, »The Private Life of a Family of Jewish Bankers at Rome in the Sixteenth Century.«: 158).

⁵⁷ *Div. For.* sv. 85, f. 199; sv. 130, f. 41, 41v, 53, 53v; sv. 131, f. 286, 286v; sv. 157, f. 93v; sv. 169, f. 151v; sv. 253, f. 255v. *Div. Not.* sv. 146, f. 29, 82, 82v.

⁵⁸ *Div. For.* sv. 97, f. 273v.

⁵⁹ *Div. For.* sv. 116, f. 115.

⁶⁰ *Div. For.* sv. 4, f. 247.

⁶¹ *Div. For.* sv. 26, f. 51v; sv. 39, f. 103v, 104; sv. 43, f. 168, 168v; sv. 62, f. 230.

⁶² *Div. For.* sv. 1, f. 73v. U nekoliko slučajeva nije navedeno određeno vrijeme, već izrazi: *...se non rimanesse a lui prole di sicurezza; prole vivente; prole di fermezza; erede di fermezza...* (*Div. For.* sv. 40, f. 16v; sv. 126, f. 257, 257v; sv. 167, f. 249, 249v; sv. 140, f. 227).

⁶³ Navedena odredba ista je u svim primjercima dubrovačkih *ketuba* (npr. *Div. For.* sv. 1, f. 73v; sv. 4, f. 247; sv. 62, f. 230).

⁶⁴ *Div. For.* sv. 1, f. 73v (godina 1582); sv. 4, f. 247 (1578); sv. 26, f. 51v, 52 (1602); sv. 39, f. 104 (1621); sv. 43, f. 167; sv. 85, f. 200 (usporedi s f. 199v); sv. 62, f. 230, 230v (1635); sv. 116, f. 115v (1681); sv. 130, f. 53, 53v (1685); sv. 131, f. 286 (1685); sv. 140, f. 227v (1715).

prihvaćati od početka 18. stoljeća, miraz i *tosefet* dobiva samo udovica bez djece. Udovica s djecom, pak, može računati ili na polovinu miraza i *tosefeta*, ili na polovinu ukupne suprugove imovine. Što će od navedenoga dobiti, odlučit će njena djeca, odnosno njihovi staratelji.⁶⁵

Usporedbe radi, primjer iz Rima iz 20-ih godina 17. stoljeća sasvim je drukčiji: udovica bez djece dobivala je miraz i četvrtinu *tosefeta*. Udovica s djecom dobivala je samo miraz.⁶⁶

I u Toscani su vrijedile drukčije odredbe. Sudeći po jednom slučaju iz druge polovine 16. stoljeća, ako je brak bio bez djece, nakon smrti supruga miraz nije dobivala udovica, nego njezin otac. Tako bi se ona ponovo našla u situaciji da je otac kontrolira i određuje joj daljnju sudbinu.⁶⁷ Osim toga, otac je katkad dobivao natrag pola, a katkada cijeli miraz.⁶⁸

Udovice iz Ancone dobivale su koliko i dubrovačke udovice.⁶⁹

Opisani članci koji govore o mirazu nakon smrti jednog od supružnika dijelom se temelje na vrlo poznatim *Takkanot* iz Toleda (13. stoljeće). Prema tim odredbama, udovac čija su djeca preživjela majčinu smrt nasljeđuje polovinu njena miraza.⁷⁰ No, svi primjerci registrirani u Dubrovniku pokazuju da je nasljeđivao cijeli miraz. Ti primjeri, te primjeri iz Toscani i Rima, pokazuju značajne razlike.

Na koncu, spominjanje smrti jednog od supružnika, i to baš u njihovu bračnom ugovoru, često je bilo popraćeno riječima koje "tjeraju" crne slutnje, poput *che se Iddio guardi morisse...*, ili dobrim željama *Sia volontà che compiscano*

⁶⁵ *Div. For.* sv. 157, f. 93v, 94 (godina 1708); sv. 167, f. 250 (1747); sv. 169, f. 151v, 152 (1728). *Div. Not.* sv. 146, f. 29 (1763), f. 83 (1769). Ovo drugo rješenje katkad se javlja i ranije (*Div. For.* sv. 126, f. 157v, 158: ketuba iz 1672. godine). O nešto drukčijim rješenjima vidi: *Div. For.* sv. 97, f. 274, 274v; sv. 130, f. 41v, 42.

⁶⁶ A. Milano, »The Private Life of a Family of Jewish Bankers at Rome in the Sixteenth Century.«: 158.

⁶⁷ Kokretno, riječ je o Juditi Leucci, rođenoj Ursi, koja je zaista nadživjela svoga supruga. Međutim, umro je i Juditin otac, pa je tako svoj miraz na kraju ipak dobila ona (Stefanie B. Siegmund, *The Medici State and the Ghetto of Florence; The Construction of an Early Modern Jewish Community*. Stanford: Stanford University Press, 2006: 377-378, 381).

⁶⁸ S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 85 (autorica uspoređuje dva slučaja iz 16. stoljeća. U jednom slučaju otac pokojnice dobio je natrag polovinu, a u drugom slučaju cijeli miraz).

⁶⁹ S. Sabar, *Ketubbah*: 48.

⁷⁰ [http://www.scribd.com/doc/33011841/Encyclopaedia-Judaica:Avraham-Grossman, »Halakhic Decisions on Family Matters in Medieval Jewish Society; The *takkanah* on inheritance.«](http://www.scribd.com/doc/33011841/Encyclopaedia-Judaica:Avraham-Grossman,»Halakhic-Decisions-on-Family-Matters-in-Medieval-Jewish-Society;The-takkanah-on-inheritance.«) S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 83, 101-102; S. Siegmund, *The Medici State and the Ghetto of Florence*: 377.

*li loro giorni con bene, e gli anni loro con giocondità, che vedino prole, e vivi, e tutti allunghino giorni.*⁷¹

4) Suprug ne smije nagovarati, tjerati, mamiti lijepim riječima, prijetiti svojoj supruzi ili je obmanuti da njemu ili bilo kome drugome dade, pokloni ili proda bilo koji dio svoga miraza. Ako supruga pod takvim pritiscima popusti, taj čin će se smatrati potpuno nevažećim, bezvrijednim “poput razbijena zemljanog vrča”, “kao da se nikad nije dogodio”.⁷²

Sljedeći članak javlja se u slučajevima kada suprug ima braću:

5) *Sia obligato detto sposo che se Dio guarda si amalasse, infirmita pericolosa à detto delli medici, che lo visitassero, et che lui non avesse prole di permanenza, che lui sia obligato dar devortio à sudetta sua moglie con devortio convenevole devortio di amalato accio non resti legata al cognato.*⁷³

Glavni smisao ovog članka bio je preventivno djelovanje protiv obveze sklapanja leviratskog braka (hebr. *yibbum*), to jest obveze djevera da oženi udovicu svoga brata. Dakle, uz potvrdu liječnika o neizlječivoj bolesti, suprug je supruzi bio dužan predati dokument o rastavi braka: *devortio di amalato; divortio de infermo*. U pojedinim ketubama “rastavu bolesnika” davao je suprug u braku bez djece.⁷⁴ U nekim slučajevima riječ je bila o braku sa slabašnom novorođenčadi koja po svoj prilici neće preživjeti.⁷⁵

6) *S'obliga il sudetto sposo per li suoi dua fratelli per nome uno Abram, e l'altro Isach, se in caso restasse la detta sposa a lor legata per cagione di vedovanza senza prole al rito della Sacra Scrittura, in quel caso dovrà esser liberata dal fratello del defonto suo sposo, da quello al quale detto rito li previene, e ciò dovrà effettuare in quella maniera prescritta dalla Sacra Scrittura, senza niun pretesto, ne dispendio, e ciò da farsi subito nel tempo prefisso dalla Legge.*⁷⁶

Ovo je članak iz ketube sklopljene 1769. godine u Dubrovniku. U njemu Samuel Benporath u ime svoje braće jamči da, u slučaju njegove smrti, nijedan brat neće oženiti njegovu suprugu Juditu. Abram i Izak odriču se sklapanja leviratskog

⁷¹ *Div. For.* sv. 157, f. 94. *Div. Not.* sv. 146, f. 29 (*Voglia però il Signor Iddio, che abbiano prole e vivano felici*). *Div. For.* sv. 167, f. 250 (*Vogli il Signor Iddio, che invecchiscano li suoi giorni con bene, e li anni suoi felici*).

⁷² *Div. For.* sv. 1, f. 74; sv. 26, f. 52; sv. 167, f. 150. Inače, gore navedeni članak javlja se bezimno u svim ketubama.

⁷³ *Div. For.* sv. 130, f. 54, 54v. Vidi i: *Div. For.* sv. 1, f. 74, 74v; sv. 26, f. 52; sv. 43, f. 169; sv. 131, f. 287; sv. 169, f. 151v. S. Sabar, *Ketubbah*: 108, 135, 185.

⁷⁴ *Div. For.* sv. 39, f. 104, 104v; sv. 43, f. 169; sv. 131, f. 287, 287v.

⁷⁵ *Div. For.* sv. 26, f. 52; sv. 130, f. 54, 54v.

⁷⁶ *Div. Not.* sv. 146, f. 83.

braka ako u braku njihova brata Samuela i Judite ne bude djece. Odreći će ga se u vrijeme i na način propisan zakonom. Riječ je bila o prilično neugodnom obredu zvanom *halica* (hebr. *halizah*: izuvanje). Udovica bi pred rabinom i vjerskim sudom djeveru s noge izula tzv. *halica*-sandalu, s prezirom je odbacila i glasno kazala: “Ovako će se činiti onome koji neće htjeti izgraditi bratovu kuću”.⁷⁷ Djever i udovica vršili su *halica*-obred 91 dan nakon smrti supruga.⁷⁸ Za to se vrijeme mogla utvrditi eventualna trudnoća, ako je začeta prije njegove smrti.

Kada bračni par nije imao djece, djevera je zakon obvezivao da oženi udovicu pokojnoga brata. Time joj je pružio oslonac, zadržavao je u obitelji, a bratu “održao ime” (začeo sina koji će pokojnome bratu produžiti lozu).⁷⁹ Dakako, nije teško zamisliti da je većina udovica i njihovih djevera zazirala od leviratskog braka.

Tora koja je propisala leviratski brak,⁸⁰ dala je i mogućnost da se on izbjegne, ali samo ako tako želi djever. Zato je u ketube ugrađivan instrument zaštite udovice od leviratskog braka. Osim toga, djeveri su od udovica svoje braće često tražili novac za odustajanje od levirata. Bračni ugovori su zato znali sadržavati članak u kojemu se brat (braća) dotičnog supruga obvezuje da će, u slučaju, potrebe bespogovorno i “besplatno” obaviti *halica*-obred.⁸¹

Potvrdu o tome nalazimo i u jednoj ketubi registriranoj u Dubrovniku, a tiče se braće Solomona i Jehude Perniche. Solomon je u ketubi vrlo jasno dao

⁷⁷ Tora, Deuteronomij, 25, 7-10; K. Da-Don, *Židovstvo*: 451. Nathan Ausubel, *The Book of Jewish Knowledge*. New York: Crown Publishers, inc., 1964: 77-78. “Rastava bolesnika” donekle je slična “uvjetnoj rastavi braka” koju suprug daje supruzi prije nego što će se izložiti opasnosti, recimo otići u rat. Takva rastava braka stupa na snagu u slučaju njegova nestanka. Supruga će tako izbjeći status *agune* (ostavljenice, vezane), žene koja se ne može pravovaljano preudati sve dok se ne dokaže suprugova smrt. Također, izbjeći će i *halica* obred (K. Da-Don, *Židovstvo*: 450). “Rastava bolesnika” slični i takozvanom *get zaman*, uobičajenom u Rimu. Riječ je uvjetnoj rastavi, koju muž daje kad odlazi iz Rima, recimo, iz poslovnih razloga. Rastava stupa na snagu ako se ne vrati u roku od godine dana (Kenneth R. Stow, Sandra Debenedetti Stow, »Donne ebree a Roma nell’età del ghetto: affetto, dipendenza, autonomia.« *La Rassegna Mensile di Israel* 52/1 (1986): 91).

⁷⁸ N. Ausubel, *The Book of Jewish Knowledge*: 77.

⁷⁹ K. Da-Don, *Židovstvo*: 450-451. 271. 91; K. Stow, S. Debenedetti Stow, »Donne ebree a Roma nell’età del ghetto«: 91; Justice Frumkin, »Disabilities of Women under Jewish Law—Can They Be Remedied.« *Journal of Comparative Legislation and International Law* 12/4 (1930): 271.

⁸⁰ Tora, Deuteronomij, 25, 5-6.

⁸¹ A. Milano, »The Private Life of a Family of Jewish Bankers at Rome in the Sixteenth Century.«: 158, 159, 177, 178; Kenneth R. Stow, »Ethnic Amalgamation, like It or Not: Inheritance in Early Modern Jewish Rome.« *Jewish History* 16/1 (2002): 117; S. Siegmund, *The Medici State and the Ghetto of Florence*: 378; Kenneth R. Stow, »Marriages are Made in Heaven: Marriage and the Individual in the Roman Jewish Ghetto.« *Renaissance Quarterly* 48/3 (1995): 466; <http://www.scribd.com/doc/33011841/Encyclopaedia-Judaica>; Avraham Grossman, »Halakhic Decisions on Family Matters in Medieval Jewish Society: The German *takkanah* against extortion of a widow in a case of *halizah*.«

na znanje da, u slučaju njegove smrti, Jehuda nema pravo “naplatiti” odustajanje od leviratskog braka:

*E se Dio guardi mancasse il Signor Salamone sudetto in vita de sua moglie sudetta, che non gli remanerà erede de fermezza sia obligato il fratello di Signor Salamone sposo sudetto a dare alla Signora Mazaltov sudetta Chalizà senza nisuna sorte de argento ne valuta...*⁸²

Podaci iz ketuba zabilježeni u seriji Libri Dotium Notariae

U Državnom arhivu u Dubrovniku pohranjene su knjige pod nazivom *Pactum Matrimoniale* (1447-1801) s podacima o zarukama, mirazu, vremenu kada će zaručnici sklopiti brak.⁸³ Na ovu seriju nadovezuju se *Libri Dotium Notariae* (1348-1812), knjige s podacima o isplati miraza.⁸⁴

U seriji *Pactum Matrimoniale* Židovi se ne spominju. Nalazimo ih u *Libri Dotium Notariae*. No u toj arhivskoj seriji, kao što je već rečeno, nema podataka o vremenu sklapanja braka. Datum židovskih vjenčanja spominju se u samo dva slučaja.⁸⁵ Prava šteta, jer šezdesetak datuma židovskih vjenčanja bitno bi pridonijeli preciznijem rekonstruiranju genealogija židovskih obitelji u Dubrovniku. Naime, prvi zapis o Židovima u *Libri Dotium Notariae* datira iz 1627. godine. Do sloma Dubrovačke Republike 1808. godine upisano ih je ukupno 62 (prilog 4).

Zapisi u *Libri Dotium Notariae* donose sljedeće podatke: ime i prezime supruga i supruge, ime oca supruga, katkada i ime oca supruga, iznos miraza i ime osobe koja ga je isplatila.⁸⁶ Naprimjer:

⁸² Jehuda je izjavom i vlastoručnim potpisom potvrdio da pristaje na bratov zahtjev: *Confesso io Jeuda Pernicha de dargli Chaliza se Dio guardi abisognasse... (Div. For. sv. 40, f. 17, 18).*

⁸³ Upisivanje u knjige *Pactum Matrimoniale* (serija 33) nije bilo pravilo propisano zakonom. Uglavnom se nisu upisivali pripadnici siromašnijih slojeva (Zdenka Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2008: 131-132).

⁸⁴ Ispunjenja obveze isplate miraza katkad nalazimo i u spomenutoj seriji *Pactum Matrimoniale*. Vidi npr. sv. 14, f. 8.

⁸⁵ Samuel, sin Izaka Pappa, i Benvenuta, kći Elazara Cohena, vjenčali su se 21. svibnja 1670. (2. sivana 5430), stoji u zapisu registriranom 4. listopada 1707 (*Lib. Dot.* sv. 18, f. 9v). U zapisu iz 14. studenog 1753. Samuel Luzzena napominje da mu je Gracija, kći pok. Abrama Camposa, supruga od 1748. godine (*Lib. Dot.* sv. 19, f. 6v).

⁸⁶ Dakako, miraz je suprugu najčešće predavao punac. Miraz su isto tako predavali i suprugina braća ili majka (obično udovica). U dva slučaja to su učinile same supruge. Ester, kći Jakoba Camposa, sama je svome suprugu Moši Curielu predala miraz od 2.000 dubrovačkih dukata (*Lib. Dot.* sv. 17, f. 34). Sara Rahela, udovica Izraela Pappa, predala je svome drugom suprugu Sabatu Benadu 2.700 dubrovačkih dukata (*Lib. Dot.* sv. 17, f. 64).

*Die 3 mensis Maii 1741; Ego Isach Vita Levi Mandolfo Haebreus confiteor super me, et omnia mia bona quod tempore meae maritacionis habui et recepi pro dote et parchivio Letitiae meae uxoris filiae Joseph di Russi Venetiarum ducatos Venetos bis mille centum de libris sex soldis quatuor pro singulo ducato a supradicto Joseph di Russi meo socero mihi dante et solvente pro dote et parchivio praedictis. Scilicet dictos ducatos septingentum in pecunia numerata, dictos ducatos septingentum in tot auris et gemmis ad usum dictae Letitiae meae uxoris et reliquos dictos ducatos septingentum in tot vestibus paritur ad usum dictae meae uxoris. Qui supradicti ducati Veneti bis mille centum sunt iidem de quibus dicto Joseph meo socero feci per scripturam privatam intrumentum dotale iuxta usum et consuetudinem Sinagogae Haebreorum et ideo intelligatur tam presens intrumentum quam dictum confectum per scripturam privatam unica tantum obligatio. Quam quidem dotem habui et recepi secundum ordines et consuetudinem Rhacusii. Haec autem Cartha nullo testimonio rumpi possit.*⁸⁷

Podaci su prepisani iz ketuba, što se izričito spominje u više slučajeva. One se tu navode kao “ugovori o mirazu koji su sklopljeni u skladu sa židovskim običajima”, katkad s napomenom da su napisani na pergamentu.⁸⁸

S druge strane pak, upisi završavaju formulom “...miraz sam primio u skladu s dubrovačkim običajima i zakonima”. Budući da je ta formula sastavni dio svih zapisa navedene arhivske serije, dojam je da se radi o uobičajenoj frazi koja ne upućuje na upletanje države⁸⁹ u obiteljske odnose dubrovačkih Židova. Još je jedna potvrda da su pisari zapise o miraznim obvezama Židova nastojali uklopiti u uobičajenu formulu. Naime, dubrovački budući supruzi nisu svojim budućim suprugama davali protumiraz.⁹⁰ Možda su zato notari isprva navodili da je židovski ženik primio određeni iznos miraza, no nisu upisivali koliko je iznosio nevjestin miraz a koliko ženikov novčani dodatak - *tosefet*.⁹¹

⁸⁷ *Lib. Dot.* sv. 18, f. 37v. Zahvaljujem arhivistici Vesni Rimac i Relji Seferoviću na pomoći koju su pružili u transkribiranju i tumačenju tekstova na latinskom jeziku.

⁸⁸ *Lib. Dot.* sv. 16, f. 36v; sv. 17, f. 33v-34v, 35; sv. 18, f. 9, 9v, 37, 37v, 42; sv. 19, f. 1v, 6v.

⁸⁹ O imovinskim odnosima u braku i miraznom sustavu Dubrovačke Republike vidi: Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994: 77-93. O dubrovačkim zaručnicama, zaručnicima i problemima s mirazom: Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Prometej, 2003: 51-94.

⁹⁰ Z. Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*: 134.

⁹¹ Podaci iz dvije ketube registrirane u seriji *Diversa de Foris* zavedeni su i u *Libri Dotium Notariae*. Oni potvrđuju da je upisani miraz predstavljao zbroj iznosa nevjestina miraza i *tosefeta*. Dana 26. listopada 1693. godine registrirana je ketuba Izraela Pappa i Sare Alva. Sarin miraz iznosio je 1.800 dubrovačkih dukata, a Izraelov *tosefet* 900 dukata (*Div. For.* sv. 126, f. 254-159). Ukupni iznos od 2.700 dubrovačkih dukata registriran je 7. rujna 1671. godine u *Libri Dotium Notariae* (*Lib. Dot.* sv. 17, f. 35). Vidi i slučaj Davida Parda i Sare Ješurun (*Div. Not.* sv. 146, f. 28-29; *Lib. Dot.* sv. 20, f. 22).

Od 1745. godine notari u većini slučajeva počinju odvojeno upisivati iznose. Isprva na margini, a kasnije u nastavku teksta upisuju da ženik, u znak naklonosti i ljubavi prema nevjesti, na njezin miraz dodaje određeni novčani iznos.⁹²

Naprimjer, 29. studenog 1780. godine Jakob Vitali dao je registrirati potvrdu da je tijekom braka primio 600 mletačkih zlatnika miraza za suprugu Ester. Istoga dana na margini je zapisana napomena da Jakob, u znak naklonosti i ljubavi dodaje 300 zlatnika:

*Jacob Vitali Haebreus contrascriptus maritus contrascriptae Ester sponte ob benevolentiam, et amorem quibus prosequitur dictam Ester eius uxorem contradavit eaudem in bonis suis omnibus in nummis aureis Venetis tercentum ita ut dicta dotus sit, et intelligatur consistere in nummis aureis Venetis nonacentum in toto comprehensis nummis aureis similibus sexcentum contentis in supradicta Cartha.*⁹³

Jednako kao u slučaju Jakoba Vitalija, u velikom broju zapisa suprug potvrđuje da je primio miraz u neodređenom prošlom vremenu, “tijekom braka” (*tempore meae maritacionis*).⁹⁴ To, naravno, znači da datum registracije ni izbliza ne može ukazati na vrijeme sklapanja braka kod dubrovačkih Židova. Međutim, vrlo su korisni podaci o tome tko je s kime sklopio brak.

Upis u *Libri Dotium Notariae*⁹⁵ očito je imao isti smisao kao i upis cjelovitog prijevoda ketube u knjige *Diversa de Foris* i *Diversa Notariae*. Židovima je vjerojatno bilo svejedno u koju će se notarsku knjigu registrirati. Zato i ne nalazimo primjere upisa u obje knjige.⁹⁶ Jedino je bilo bitno da je upis preveden, registriran, spreman za upotrebu.

Uočena je samo jedna promjena, ali tehničke prirode. Nakon 1775. u arhivskim izvorima više ne nalazimo cjelovite tekstove ketuba.⁹⁷ Upravo od te godine naglo se počinju množiti upisi u *Libri dotium Notariae* (od 1627. do 1775. zabilježeno ih je 28, a od 1775. do 1808. godine 35).

⁹² Od 1797. godine pisari opet upisuju samo ukupni iznos miraza.

⁹³ *Lib. Dot.* sv. 20, f. 13v.

⁹⁴ Spomenuta formulacija javlja se i u mnogobrojnim “nežidovskim” registracijama.

⁹⁵ Komentari na marginama uz određeni upis kazuju da je njegov ispis zatražila određena osoba ili dubrovački sud (*Lib. Dot.* sv. 16, f. 36v; sv. 17, f. 35, 38, 73; sv. 18, f. 9).

⁹⁶ Samo su dva izuzetka. Izrael Pappo i Sara Alva registrirali su cijelu ketubu u knjigu *Diversa de Foris* (sv. 126, f. 254-259), a isto tako i osnovne podatke u *Libri Dotium Notariae* (sv. 17, f. 35). Vjenčali su se 6. srpnja 1672. u Dubroviku, isplatu miraza registrirali 7. rujna 1672, a cjeloviti tekst ketube tek 26. listopada 1693. David Pardo i Sara Ješurun vjenčali su se 19. listopada 1763. godine u Splitu, potvrdu o uplaćenom mirazu registrirali su 7. svibnja 1789, a cijeli tekst ketube 16. lipnja iste godine (*Lib. Dot.* sv. 20, f. 22; *Div. Not.* sv. 146, f. 28-29).

⁹⁷ Izuzetak su samo dva primjerka iz 1789. i 1804. godine, koji nisu zapisani u seriji *Diversa de Foris*, već u knjigama *Diversa Notariae* (sv. 146, f. 28-29, 81v-83v).

Opet isto kao i u slučaju registracije cjelovitih tekstova ketuba, Židovi su i iz sigurnosnih razloga podatke o mirazu zapisivali u *Libri Dotium Notariae*.

Dana 26. siječnja 1699. godine Moše, sin Abrama Pappa, potvrdio je da je od svoje supruge Judite, kćeri Abrama Camposa, primio cijeli miraz od 450.000 akči. Potvrdu je registrirao u *Libri dotium Notariae* odmah nakon što mu je ketuba propala u austrijskom napadu na Sarajevo.⁹⁸ Izak Curiel i Moše Curiel potvrdili su 1670. godine da su u potpunosti primili miraze svojih supruga. Potvrde su registrirali jer su im ketube propale u potresu 1667. Ako se one ipak pronađu, neka se smatraju ništavnima.⁹⁹

Dakle, u slučaju gubitka izvornog dokumenta o sklopljenu braku, odnosno isplati miraza, kao jedini službeni dokaz ostajao je zapis u knjigama dubrovačke kancelarije.¹⁰⁰ Sudeći po slučajevima Izaka i Moše Curiela, reklo bi se da je takav dokaz uvažavala i sama Židovska zajednica iako je, prema židovskim propisima, u slučaju gubitka ketube, bračni par morao sastaviti novu.¹⁰¹

Interesantno je istaknuti da se među izvornim ketubama dostupnima na internetu nalazi i spomenuta ketuba Ester i Moše Curiela.¹⁰² Nije riječ o novom primjerku, već baš o njihovoj njihovoj prvoj izvornoj ketubi.¹⁰³ Ipak je pronađena nakon potresa 1667, i to u vrlo dobrom stanju.

⁹⁸ *Ego Moyses de Abram Papo Haebreis confiteor quod super me, et omnia mea bona habui et recepi tempore meae maritacionis pro dote, et parchivio Iudittae de Abram Campos meae uxoris aspros monetae Turcicae quatuorcentum quinquaginta millia in tot petiis regalibus de octo bis mille ducentum, et quinquaginta, de quibus tunc temporis feci scripturam receptionis dictae dotis, quae scripturam in invasione facta Saraii ab armis Imperialibus perditam fuit, et si quandocumque eadem reperiretur volo, et intelligo quod tam praesens obligatio, quam dicta scriptura contineant unam solam summam aspro-rum supradictorum...* (*Lib. Dot. sv. 17, f. 74*, dokument registriran 11. studenog 1699).

⁹⁹ *Ego Moyses Curiel Haebreis cofiteor supra me, et omnia bona mea quod habui et recepi pro dote et parchivio ducatos bis mille de gros. 40 pro ducato Ester meae uxoris filiae Jacob Campos ab ipsa Ester mihi dante, et solvente pro dote et parchivio praedictis ducatos bis mille de gros. 40 pro ducato boni argenti, quam dotem habui et recepi secundum ordines et consuetudines Rhacusii; cuius quidem dotis fecit iam obligationem in carta pergamena more Hebreorum, quae carta ruinas Terraemotus perit, et casu quo inveniretur, intelligatur nulla et nullius valoris; cum semel tantum receperim dictas ducatos bis mille...* (*Lib. Dot. sv. 17, f. 34*, dokument registriran 21. kolovoza 1670). Vidi i: *Lib. Dot. sv. 17, f. 34v*.

¹⁰⁰ O mjerama osiguranja registriranjem u notarske knjige dodatno svjedoči slučaj Samuela, sina Jakoba Saralva. U zapisu o primljenu mirazu istaknuo je da je registraciju obavio i u Anconi (*Lib. Dot. sv. 18, f. 9*).

¹⁰¹ Inače, novi primjerak ketube pisala su dva ili tri svjedoka koji su svojim potpisom potvrđivali činjenicu da je izvorna ketuba izgubljena, pa su novu napisali na zahtjev supruga (JewishEncyclopedia.com - KETUBAH; Lien on Husband's Property).

¹⁰² <http://jnul.huji.ac.il/dl/ketubbot/html/perry0105.htm> (Moše Curiel i Ester Campos vjenčali su se 1663. godine u Dubrovniku pred svjedocima Mošom Nahmiasom i Mošom Cabiliom).

¹⁰³ Za objašnjenje zahvaljujem Ivanu Čerešnješu (Center for Jewish Art, Hebrew University, Jerusalem).

Samo nekoliko zapisa govori o isplati miraza u vrijeme zaruka. Tako je, recimo, 22. travnja 1689. registrirano da je Danijel Vita Valenzin, zaručnik Rahele Pappo, od njena oca Samuela primio miraz u iznosu od 3.450 zlatnika od 40 grošeta. Danijelovi roditelji Gabrijel i Bjanka zajamčili su sigurnost primljena miraza cjelokupnom svojom imovinom (Bjanka i svojim mirazom). Drukčije rečeno, Samuel Pappo dobio je jamstvo da će mu novac biti vraćen ako se planirani brak ne ostvari.¹⁰⁴ Smrt kćeri sigurno mu je bila prva pomisao. To potvrđuje i slučaj Feliksa Valenzina, koji je primio miraz u vrijeme zaruka s Ester Levi Mandolfo. Feliksov otac Danijel proglasio se dužnikom i jamcem za eventualni povrat miraza, dometnuvši: *...quod omen Deus avertat*.¹⁰⁵

U nekoliko zapisa spominje se isplata miraza “tijekom braka..., proteklih dana”.¹⁰⁶ Međutim, kašnjenje s isplatom miraza bilo je opća pojava, tako da izjava “proteklih dana” uopće nije morala značiti da je brak sklopljen nedavno.¹⁰⁷

Zaključak

Dubrovački su Židovi, nema sumnje, registrirali svoje bračne ugovore u dubrovačkom državnom Notarijatu samo kad su znali ili očekivali da će im to trebati u službenim kontaktima s dubrovačkim vlastima, najčešće na dubrovačkome sudu. Između ostaloga, dokaz tome su i uvodne napomene notara u kojima je

¹⁰⁴ *Lib. Dot.* sv. 17, f. 56v, 57. Vidi i: *Lib. Dot.* sv. 20, f. 12, 16, 16v.

¹⁰⁵ *Lib. Dot.* sv. 20, f. 16, 16v. Vidi i: *Lib. Dot.* sv. 20, f. 12; sv. 22, f. 13, 19.

¹⁰⁶ *Die XII mensis Novembris 1748; Ego Daniel Vita Valenzin Haebreus confiteor super me, et omnia mea bona quod habui, et recepi pro Dote, et Parchivio Allegrae filiae Jacob Abram Pardo meae uxoris tempore mei matrimonii a supradicto Jacob Abram Pardo meo socero nummos aureos Venetos quattuorcentum in pecunia numerata. Qui nummi aurei Veneti quattuorcentum sunt illi iidem, de quibus presentis diebus feci dicto Jacob Pardo per scripturam privatam instrumentum dotale iuxta usum, et consuetudinem Sinagogae Haebreorum...* (*Lib. Dot.* sv. 19, f. 1v). Vidi i: *Lib. Dot.* sv. 18, f. 38, 41v, 42; sv. 19, f. 6v.

¹⁰⁷ Prema židovskim propisima, ženik je teoretski trebao primiti miraz dan prije vjenčanja. Međutim u stvarnosti, miraz je znao biti isplaćen godinama nakon sklapanja braka. Između ostalih, dovoljno je istaknuti primjer Elije, sina Haima Hajona, koji je 26. ožujka 1670. (5. nisana 5430; Sarajevo) sklopio brak sa Sarom, kćeri Jozefa Nacasa iz Dubrovnika. Miraz mu je isplaćen tek 1686. godine (*Div. Canc.* sv. 216, f. 31). Moše Levi Mandolfo oženio se Juditom, kćeri Sabata Tolentina, 19. rujna 1680. godine, a miraz je primio u svibnju 1681 (*Div. Canc.* sv. 215, f. 134v, 135). Koncem 1776. godine Abram Elija Tolentino jamčio je Jakabu Levi Mandolfu, suprugu svoje kćeri Rike, da će mu u roku od tri godine isplatiti ostatak miraza. Za jamstvo je dao hipoteku na sve prihode iz svoje kuće u dubrovačkom getu. Dug je isplatio tek 1795. (*Div. For.* sv. 218, f. 174). O pismenim jamstvima isplate miraza nakon sklapanja braka vidi i: L. Allegra, »A model of Jewish Devolution«: 38.

zabilježeno ime osobe “na čiji je zahtjev i interes” registriran prijevod ketube. Najčešće je bila rječ o udovicama, zatim o suprugama, njihovim očevima i ostaloj rodbini. Židovski propisi precizno su propisivali što će se nakon smrti supruga ili supruge događati s mirazom. Ti propisi upisani su i u ketube. Ipak, bilo je problema. O tome jasno svjedoče i upisi u *Libri Dotium Notariae*. Na marginama uz te upise katkad nalazimo naknadno dopisane napomene. One kazuju tko je, kada i zašto zatražio prijepis upisa. I ovdje su to najčešće bile udovice koje su se borile za svoju imovinu.¹⁰⁸ Nema razloga sumnjati da su probleme s mirazom prvo pokušavala riješiti upravna tijela Židovske zajednice. U slučajevima kad to oni ne bi uspjeli, rješavanje problema preuzimao je dubrovački sud.¹⁰⁹

Više primjera ukazuje da su Židovi bračne ugovore registrirali i iz sigurnosnih razloga, želeći imati “rezervni” dokument u slučaju gubitka izvornoga.

Što se tiče samih ketuba, način njihova pisanja u Dubrovniku, s dodatnim člancima (*tenaim*), najsličniji je primjercima iz Venecije, Ancone i Livorna, gradova s kojima su dubrovački Židovi imali najviše kontakata.

No, primjerci iz Dubrovnika razlikovali su se od primjeraka iz Venecije i Ancone po jednoj bitnoj stvari - *tosefetu*. *Tosefet* dubrovačkih Židova najčešće je iznosio 50% vrijednosti miraza supruge i u usporedbi s *tosefetima* talijanskih židovskih ženika bio je među najvišima.

Naravno, vrijednosti miraza jako su se razlikovale. Tijekom 80-ih i 90-ih godina 18. stoljeća uglavnom su se kretale od 2.500 do 6.000 dubrovačkih dukata (550-1.300 cekina).¹¹⁰ U isto vrijeme, mirazi dubrovačkih pučanki su vrlo rijetko dosežali 3.000 dukata. Što se tiče dubrovačkih plemkinja, njihovi mirazi znali su biti viši od 10.000 dukata.¹¹¹

Teško je procijeniti i usporediti miraze Židovki u Dubrovniku s mirazima u drugim, recimo, talijanskim gradovima. To što su mirazi dubrovačkih Židovki bili viši od miraza pučanki ne govori nam ništa, jer je i drugdje bilo isto tako.¹¹²

¹⁰⁸ *Lib. Dot.* sv. 17, f. 35; sv. 20, f. 8, 17, 18 (dva zapisa). Vidi i: *Lib. Dot.* sv. 16, f. 36v; sv. 17, f. 38, 73; sv. 18, f. 7. Potvrdu nalazimo i u slučajevima u kojima je otac “za interes svoj i svoje kćeri” zatražio registraciju ketube još za života njena supruga (*Div. For.* sv. 26, f. 50; sv. 39, f. 102). Vidi i: *Div. For.* sv. 62, f. 228; sv. 116, f. 112v.

¹⁰⁹ Državnim su se sudovima obraćali i Židovi Rima, Bologne, Firenze. O razlozima opširnije: Stefanie B. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 81-82.

¹¹⁰ *Lib. Dot.* sv. 20, f. 13v, 16-18v, 22; sv. 21, f. 6v, 8v, 13v, 17, 21, 22, 22v.

¹¹¹ *Lib. Dot.* sv. 20, f. 13v-16, 18-20, 21-22v; sv. 21, f. 1-2, 3-4, 5, 6v-7v, 10, 11, 12-15v, 16v, 17, 18v.

¹¹² L. Allegra, »A model of Jewish Devolution«: 31.

Jedino bi nam visoki *tosefet* možda mogao ukazati da je židovska zajednica u Dubrovniku bila imućnija pa su i mirazi tamošnjih Židovki bili viši.¹¹³

Osim toga, i dubrovačke su udovice dobivale više od udovica iz nekih talijanskih gradova, kao što su naprimjer Rim i Toscana. S druge strane, dobivale su jednako koliko i udovice u Livornu, Pisi, Veneciji, Anconi.

Talijanski Židovi svoje su ketube, ili osnovne podatke iz njih, registrirali u knjige državnih ili privatnih kršćanskih notara. Sudeći po primjercima u Anconi, Rimu,¹¹⁴ Toscani,¹¹⁵ Umbriji, Torinu, Bologni,¹¹⁶ dojam je da su se češće obraćali notarima nego Židovi u Dubrovniku. Talijanski Židovi registrirali su ketube iz istih razloga kao i dubrovački Židovi: zbog sigurnosti ili kada su očekivali probleme.¹¹⁷

Na koncu, iako možda ne izgleda tako, broj podataka o židovskim bračnim ugovorima iz Državnog arhiva u Dubrovniku zaista je bogat. Riječ je o devedesetak zapisa o bračnim parovima u prilično maloj zajednici. Unatoč određenim manjkavostima, od iznimne su vrijednosti za izučavanje židovskih obitelji u Dubrovačkoj Republici, prvenstveno zato što se Židovke, za razliku od Židova, vrlo, vrlo rijetko spominju u arhivskim izvorima.

¹¹³ Podaci o mirazima u pojedinim talijanskim gradovima postoje. Ipak, teško ih je uspoređivati s dubrovačkim mirazima. Problem je u različitim valutama u kojima su izrečeni. Problem je i to što su analize talijanskih miraza izvršene za vremenska razdoblja koja ne odgovaraju razdoblju analiziranom u ovom radu. Recimo, Luciano Allegra je procijenio da je u 18. stoljeću 60% Židovki Torina imalo miraz od 1.000 do 2.500 piemonteških lira. Zbog inflacije, 80-ih i 90-ih godina 18. stoljeća mirazi u Torinu kretali su se između 4.000 i 4.500 piemonteških lira (L. Allegra, »A model of Jewish Devolution«: 36, 37, 40). Luca Andreoni analizirao je miraze u Anconi 1730/40. godina. Uzorak od 36 miraza pokazao je da ih se 20 kretalo do iznosa od 999 ankonskih škuda. Deset miraza iznosilo je 1.000-1.199 škuda. Iznosi pet miraza kretali su se od 1.200 do 2.000 škuda (L. Andreoni, »Prime ricerche sui contratti dotali degli ebrei di Ancona nel XVIII secolo.«: 49).

¹¹⁴ Rimski Židovi obraćali su se židovskim notarima - rimskim rabinima, koji su zapise ispočetka pisali na hebrejskome jeziku. Koncem 16. stoljeća počeli su ih pisati na talijanskome (Kenneth R. Stow, »Marriage and the Individual in the Roman Jewish Ghetto.« *Renaissance Quarterly* 48/3 (1995): 453, 469).

¹¹⁵ Toskanski Židovi redovito su svoje mirazne obveze registrirali u državnom notarijatu, ali samo one s mirazima višim od 100 škuda (S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 95).

¹¹⁶ S. Siegmund, »Division of the Dowry on the Death of the Daughter«: 75, 87-88, 95; S. Siegmund, *The Medici State and the Ghetto of Florence*: 355, 376, 538; L. Allegra, »A model of Jewish Devolution«: 34; K. R. Stow, »Marriage and the Individual in the Roman Jewish Ghetto.«: 453, 469; L. Andreoni, »Prime ricerche sui contratti dotali degli ebrei di Ancona nel XVIII secolo.«: 43-52.

¹¹⁷ L. Allegra, »A Model of Jewish Devolution«: 34.

Prilozi

Prilog 1.

Ketuba Jozefa sina Sadika Danona i Reine kćeri Moše Maestra sklopljena u nedjelju 29. rujna 1602. (14. tišri 5363) u Dubrovniku, a registrirana 20. prosinca 1612.

Chi trovò moglie, trovò bene, et cavò la volontà del Signor Iddio et del tutti del popolo, che nel consenso et li vecchi testimonii dia il Signor Iddio alla moglie, che viene à casa tua, come Rachele, et Lia, che fabricanno ambe due à casa di Israel. Con bona ventura.

Nel primo giorno della settimana à dì 14 del mese Tesri dell'anno 5363 dalla creation del mondo al conto, che noi contamo quà in Ragusa, che stà sopra porto di mare, et de aque de fontane, et pozzi, si mantiene appresso il fiume di Ombla.

Qualmente il sposo amato Signor Jacob figliol del Signor Sadik Danon buona memoria disse alla vergine, compita di gratia, et bella Signora Reina figliola del Signor Moise Maestro, Dio lo guardi, sei à me per moglie, come la legge di Moise, et d'Israel vuole, et Io con l'aiuto de Dio, servirò, honorarò, manterò, et governarò te come è la legge da homeni hebrei, che servono, et honorano, et mantengono, et governano, et copreno alle moglie loro con verità, et ti darò il premio della tua virginità, le ducento monete, che ti convengono, et tui nutrimenti et alimenti, accompagnandomi teco come è la usanza de tutto il mondo; et volse la Signora Reina sposa sopradetta, esser à lui per moglie, come è la legge di Moise, et di Israel; et lui assensi, et aggonse à lei del suo proprio sopra la sustanza della sua dote ottocento ducati de lire 6:4 per ducato moneta di Venetia, boni et correnti; et la dote che ponò la detta Signora Reina sposa vergine suprascritta di casa di suo padre, di monete di contanti è dui mille, et ducento ducati di lire 6:4 di moneta Venetiana et di mobili, et adobbamenti del letto ducati quattrocento de lire 6:4 per ducato che fanno somma in tutto de ducati dui milla quattrocento di moneta Venetiana di lire 6 soldi 4 per

ducato; et il Signor Jacob sposo sopradetto confessò haverli ricevuti tutti, et di essersi imborsato di quelli manualmente, et di haverli contati sopra di se, come facultà ferma, li quali in ogni caso di mancamento, volse mancar per lui, et in caso di crescimento crescano per lui; et così disse à noi il Signor Jacob sposo sopradetto, di haver ricevuto il risico, et vigor di questa carta dotale, et dell'augumento di questa dote sopra di se, e sopra sui heredi, et sopra tutta la sua facultà di stabili, et mobili, sicche sia pagata dal meglio di sua facultà, compreso quanto hà sotto il cielo, che hà comprato, et che comprerà, et ancor sopra li vestimenti del suo corpo in vita, et dopo la sua morte da questo giorno per sempre, risico compito come risico, et vigor de ogni carta dotale, et di augumento di dote usato tra li figlioli di Israel tra le figliole honeste, et donzele, come è ordine de nostri savii bona memoria, annullando ogni scrittura, et protesto; et habbiamo fatto fermar con fede quanto di sopra appare al detto Jacob Danon sopradetto, secondo la nostra usanza, et ancor esso giurò con giuramento valido per complir et mantener tutto il contenuto di sopra, per haverlo chiaro, dichiarato et fermo.

Testimonii Perahia Formon, Aron Amadio, David Coen, Daniel Abeatar, Abraham de Lanciano.

Li capitoli firmati, et pattuiti fra lo sposo, et la sposa soprascritti sono capitoli chiari, et fermi, come quelli di figlioli di Gad, et Ruben, il si, avanti il non, et il partito avanti del fatto, che sequono:

Prima, che se, di che Dio guardi, partisse da questa vita la sudetta sposa in vita del suo sposo marito sopradetto, et non lassasse prole, che vivesse settanta giorni dopo la morte sua, che la mità della sudetta dote sia restituita alli sui heredi al modo, che fù ricevuta, che sono ducati seicento di contanti di lire 6:4 per ducato beni, et belli, et ducati ducento di mobili, et addobimenti di letto et restando prole essa à lui, che viva dopo la morte della madre per giorni 70, all' hora il sposo sopradetto non sia obligato restituir cosa alcuna à nissuno, ma lo sposo, et marito hereditarà i beni di sua moglie, secondo i commandamenti della legge.

Di più pattuirono fra loro, che se, il che Dio guardi, partisse di questa vita lo sposo sopradetto, vivente la sposa sopradetta, tanto che resti seme fermo di essa quanto che non resti, che essa habbia à recuperar tutta la sua dotte intieramente, che sono dui mille quattrocento ducati di moneta Venetiana in quella maniera, che li porto in dote.

Di più pattuirono fra loro, che esso non pigli altra moglie in vita sua, nè sotto nome di moglie, nè per concubina, nè donzella, nè con fede, nè con carta dotale per nissun modo di matrimonio al mondo.

Et che non possa repudiar detta sposa, se non di volunta di quella, et di uno delli sui piu stretti parente, che si trovarà in quella città, dove lei habitasse.

Di più, il detto sposo si obligò, che se, il che Dio guardi, si ammalasse di qualche infirmità di pericolo, non havendo prole ferma, che subito immediate, li faccia scriver una carta di repudio, ò quietanza à detta sua moglie, accioche non resti ligata al suo cognato.

Di più, che non la inganni, nè sforzi, siche li lassi, ò rimetta, qualche sorta ò partita di detti denari, ò d'altri di sua carta dotale, et se persuasa, essa venisse à lassarli, ò remetterli, il tutto sia nullo, et non valido, come da hora annullò avanti di noi queste facende contra questa scrittura, siche resti, come un pezzo rotto di terra, chi testificasse contra, come cosa senza sustanza.

Questi sono li patti conclusi tra loro. Et giurò il sudetto sposo che affirmarrà tutti li sudetti partite con giuramento vigoroso nella legge, ad intentione del Signor Iddio benedetto et ad intentione di tutti quelli che giurano per verità, senza nissuno inganno, nè frode. Et dasse la fede compitamente da hora, et sottopose se, et sui beni stabili, et mobili, comprati, et da comprare sopra di lui, et sopra li sui heredi, annullando ogni sorte di scrittura et pretesti.

Et fù tutto nel primo giorno della settimana 14 del mese de Tesri 5363 dalla creation del mondo qua in Ragusa, et tutto chiaro, et chiarissimo, et fermo.

*Testimonii Peraia Formon, Daniel Abenatar, Abram Lanciano, David Coen, Aron Amadio.*¹¹⁸

---

¹¹⁸ *Div. For.* sv. 26, f. 50-52v. Ketubu je preveo dubrovački rabin Perahija Formon. Registrirana je na zahtjev Moše Maestra, za interes njegov i njegove kćeri Reine, supruge Jakoba Danona.

Prilog 2.

Popis izvornih primjeraka *ketuba* sklopljenih u Dubrovniku koje su dostupne na internetu

- 1) Godina sklapanja *ketube*: 1663
Ime ženika: Moše Curiel
Ime nevjeste: Ester Kanfosh (Campos)
Imena svjedoka: Moše Nahmias, Moše Chavilio (Cabilio)
Izvor: <http://jnul.huji.ac.il/dl/ketubbot/html/perry0105.htm>
Napomena: brak Moše Curiela i Ester Campos registriran je i u spisima Državnog arhiva u Dubrovniku. Vidi Prilog 4, br. 4.

- 2) Godina sklapanja *ketube*: 1670.
Ime ženika i njegova oca: Rafael (pok. Elazar) Cohen
Ime nevjeste i njena oca: Judita (pok. Moše) Levi
Imena svjedoka: Mordehaj sin Elazara (?), Jozef Gabes
Iznos miraza: 1.500 dukata
Izvor: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/1CYGD8LTAT3HDTITR6MHSVE8847MPEU7EAUT4G4N54A2HEFV4E-01974?func=results-jump-full&set_entry=000184&set_number=000220&base=GEN01

- 3) Datum i dan sklapanja *ketube*: 10. siječnja 1680 (9. ševat 5440)
Ime ženika i njegova oca: Aron Elazar (Rafael) Cohen
Ime nevjeste i njena oca: Ester (pok. Izrael) Maestro
Imena svjedoka: Jozef Gabes, Sabato Tolentino
Iznos miraza: 3.000 dukata
Izvor: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/1CYGD8LTAT3HDTITR6MHSVE8847MPEU7EAUT4G4N54A2HEFV4E-01799?func=results-jump-full&set_entry=000147&set_number=000220&base=GEN01

- 4) Datum i dan sklapanja *ketube*: 13. travnja 1701. (5. nisan 5461)
Ime ženika i njegova oca: David (pok. Rafael) Cohen
Ime nevjeste i njena oca: Reina (voditelj dubrovačke ješive Šemaja Samuel) Pappo
Imena svjedoka: Jozef Gabes, Sabato Tolentino
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 1.100 (410 + 600) dubrovačkih dukata
Tosefet (ženikov dodatak) (vrijednost dodatka u odnosu na miraz izražena u postotku): 550 (50%)

Ukupna vrijednost: 1.650 dubrovačkih dukata

Izvor: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/1CYGD8LTAT3HDTITR6MHSVE8847MPEU7EAUT4G4N54A2HEFV4E-01197?func=results-jump-full&set_entry=000099&set_number=000220&base=GEN01

- 5) Datum i dan sklapanja ketube: 1. rujna 1762. (13. elul 5522)

Ime ženika i njegova oca: Jozef (pok. Jakob) Pardo

Ime nevjeste i njena oca: Sara (Moše, liječnik) Sipilli

Imena svjedoka: Gabrijel Valenzin, Emanuel (Ješurun) Penso

Vrijednost miraza: 500 mletačkih cekina

Tosefet: 250 (50%)

Ukupna vrijednost: 750 mletačkih cekina

Izvor: <http://jnul.huji.ac.il/dl/ketubbot/html/skirball039.htm> (S. Sabar, *Ketubbah*: 284)

- 6) Datum i dan sklapanja ketube: 25. ožujka 1785. (14. nisan 5545)

Ime ženika i njegova oca: Abram (pok. Samuel) Campos

Ime nevjeste i njena oca: Dijamanta (pok. Jozef) Pardo

Imena svjedoka: Samuel Cittanova, Solomon Moše Terni

Vrijednost miraza: 1.800 austrijskih talira

Tosefet: 900 (50%)

Ukupna vrijednost: 2.700 austrijskih talira

Izvor: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/1CYGD8LTAT3HDTITR6MHSVE8847MPEU7EAUT4G4N54A2HEFV4E-03473?func=results-jump-full&set_entry=000396&set_number=000220&base=GEN01

Napomena: brak Abrama Camposa i Dijamante Pardo registriran je i u spisima Državnog arhiva u Dubrovniku. Vidi prilog 4, br. 40. Međutim, iznos miraza, tosefeta i ukupnog miraza ne odgovara ovdje iznesenim podacima.

- 7) Datum i dan sklapanja ketube: 23. siječnja 1793. (10. ševat 5553)

Ime ženika i njegova oca: Jakob Izrael (David) Russo

Ime nevjeste i njena oca: Rahela (pok. Jozef) Pardo

Imena svjedoka: Jakob Pardo, Moše Vita Levi Mandolfo

Vrijednost miraza: 2.500 dubrovačkih dukata

Tosefet: 1.250 (50%)

Ukupna vrijednost: 3.750 dubrovačkih dukata

Izvor: http://sylvester.jtsa.edu:8881/R/1CYGD8LTAT3HDTITR6MHSVE8847MPEU7EAUT4G4N54A2HEFV4E-01430?func=results-jump-full&set_entry=000106&set_number=000220&base=GEN01

*Prilog 3.*Popis *ketuba* registriranih u DubrovnikuA. *Ketube* sklopljene u Dubrovniku

- 1) Datum i dan sklapanja *ketube*: 2.6.1582. (2. sinan 5342), srijeda
 Ime ženika i njegova oca: Jozef (Abram) Gaon
 Ime nevjeste i njena oca: Luna (David) Cidi
 Imena svjedoka: Solomon Oef, Perahija Formon, Jakob Danon, Izaija Cohen
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 2.500 mletačkih škuda (2.500 + 0)
Tosefet: 1.500 (60% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 4.000 mletačkih škuda¹¹⁹
 Datum registracije *ketube* (signatura): 2.3.1593. (*Div. For.* 1, 71-75)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Moše Maestro rođak Davida Cidi
 Prevoditelj *ketube*: Didak Pir

- 2) Datum i dan sklapanja *ketube*: 15.1.1592. (1. ševat 5352), srijeda
 Ime ženika i njegova oca: Jakob (Abram) Levi
 Ime nevjeste i njena oca: Klara (Jozef) Salamo
 Imena svjedoka: Perahija Formon, Šlomo Cabilio, Menahem Moscato, Jakob Bencastiel
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 400 (0 + 400) zlatnih škuda
Tosefet: 200 (50% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 600 zlatnih škuda
 Datum registracije *ketube* (signatura): 24.7.1609. (*Div. For.* 20, 144v-145v)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Klara Levi
 Prevoditelj *ketube*: rabin Perahija Formon, Izak Oef

- 3) Datum i dan sklapanja *ketube*: 29.9.1602. (14. tišri 5363), nedjelja
 Ime ženika i njegova oca: Jakov (Sadik) Danon
 Ime nevjeste i njena oca: Reina (Moše) Maestro
 Imena svjedoka: Perahija Formon, Danijel Abeatar, Abram Lanciano, David Cohen, Aron Amadio

---

¹¹⁹ U *ketubama* često piše da miraz za nevinost nije uključen u ukupnu vrijednost miraza. Izuzetak je predbračni ugovor Console Bassan i Abrama Izaka Levi Mandolfa, u kojemu piše da je u *tosefet* njena zaručnika uključeno 200 zuza miraza za nevinost (*Div. Canc.* sv. 229, f. 75v).

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 1.600 (1.200 + 400) mletačkih dukata od 6 lira i 4 solda po dukatu

Tosefet: 800 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 2.400 mletačkih dukata

Datum registracije ketube (signatura): 20.12.1612. (*Div. For.* 26, 50-52v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Moše Maestro za interes svoj i njegove kćeri Regine supruge Jakoba Bendanona

Prevoditelj ketube: rabin Perahija Formon

- 4) Datum i dan sklapanja ketube: 24.2.1616. (6. adar 5376), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Izak (Solomon) Oef

Ime nevjeste i njena oca: Reina (David) Cohen

Imena svjedoka: Perahija Formon, Rafael Amendana, Abram Abeatar, Šlomo Trincha, David Ribero, Abram Abinun, Jacob Bendanon, David Miranda

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 1.200 (700 + 500) talira od 40 dubrovačkih grošeta po taliru

Tosefet: 600 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 1.800 talira

Datum registracije ketube (signatura): 1.8.1625. (*Div. For.* 43, 165v-169v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Reina ud. Izaka Oefa

Prevoditelji ketube: Izrael Levi, Jozef Azubi

- 5) Datum i dan sklapanja ketube: 24.11.1621. (11. kislev 5382), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Izak (Abram) Lanciano

Ime nevjeste i njena oca: Rahela (David) Aruth

Imena svjedoka: David Cohen, Muli Behar Selomo, Šlomo (Moše) Maestro, Jakob Cohen de Herrera, Solomon (Abraham) Abinun

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 520 (400 + 120) talira od 40 dubrovačkih grošeta po taliru

Tosefet: 260 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 780 talira

Datum registracije ketube (signatura): 8.3.1622. (*Div. For.* 39, 102-105)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Rahela Lanciano

Prevoditelj ketube: rabin Solomon (Abraham) Abinun

- 6) Datum i dan sklapanja ketube: 24.7.1630. (15. menahem /av/ 5390), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Samuel (Moše) Maestro

Ime nevjeste i njena oca: Sara (Rafael) Maestro

Imena svjedoka: Samuel Ben Nahmias (Nahmias), David Cohen, Moše Cohen de Herrera

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 1.300 (800 + 500) dukata od 6 lira i 4 solda po dukatu

Tosefet: 500 (28% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 1.800 (mletačkih) dukata

Datum registracije ketube (signatura): 2.3.1655. (*Div. For.* 85, 196-200)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Sara, udovica Samuela Maestra

Prevoditelji ketube: Aron Cohen, Moše Cabilio, Solomon sin Abramov, Izrael Maestro

7) Datum i dan sklapanja ketube: 21.12.1635. (12. tevet 5396), petak

Ime ženika i njegova oca: Jozef (David) Franco

Ime nevjeste i njena oca: Ester (Aron) Cohen

Imena svjedoka: Samuel Maestro, Haim Abinun, Daniel Franco, Abram Abeatar, Moše (Šlomo) Cabilio

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 4.150 (2.800 + 1.350) mletačkih dukata od 6 lira i 4 solda po dukatu

Tosefet: 2.050 (49% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 6.200 mletačkih dukata

Datum registracije ketube (signatura): 14.3.1641. (*Div. For.* 62, 228-231)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Aron Cohen u ime svoje kćeri Ester, udovice Jozefa Franca

Prevoditelj ketube: nije navedeno

8) Datum i dan sklapanja ketube: 20.9.1649. (14. tišri 5410), ponedjeljak

Ime ženika i njegova oca: Solomon (Jakob) Luzzena

Ime nevjeste i njena oca: Ester (Solomon) Valle

Imena svjedoka: Aron Cohen, Samuel Maestro, Abram Abeatar, Jozef (Meir) Cohen

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 2.200 (1.800 + 400) mletačkih dukata od 6 lira i 4 solda po dukatu

Tosefet: 1.800 (81% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 4.000 mletačkih dukata

Datum registracije ketube (signatura): 12.8.1681. (*Div. For.* 116, 112v-116v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Ester, udovica Solomona Luzzene

Prevoditelji ketube: Rafael Cohen, Sabato Tolentino

- 9) Datum i dan sklapanja ketube: 6.7.1672. (11. tamuz 5432), srijeda
Ime ženika i njegova oca: Izrael (Izak) Pappo
Ime nevjeste i njena oca: Sara (Moše) Alva
Imena svjedoka: Jozef Nacas, Rafael (Elazar) Cohena, Solomon Luzzena, Abram Campos, Jozef Sages
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 1.800 (800 + 1.000) dubrovačkih dukata
Tosefet: 900 (50% miraza)
Ukupna vrijednost miraza: 2.700 dubrovačkih dukata
Datum registracije ketube (signatura): 26.10.1693. (*Div. For.* 126, 254-259)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: Samuel Pappo
Prevoditelji ketube: Sabato Tolentino, Baruh Cohen, Samuel Vita Maestro
- 10) Datum i dan sklapanja ketube: 24.10.1708. (10. hešvan 5469), srijeda
Ime ženika i njegova oca: Abram David (Lemaja Samuel) Pappo
Ime nevjeste i njena oca: Bjanka (Danijel Vita) Valenzin
Imena svjedoka: Rafael (Jozef) Russo, David Nacas
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 1.410 (1.000 + 410) dubrovačkih dukata
Tosefet: 705 (50% miraza)
Ukupna vrijednost miraza: 2.115 dubrovačkih dukata
Datum registracije ketube (signatura): 20.1.1739. (*Div. For.* 157, 91-95)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: Gabrijel Valenzin
Prevoditelji ketube: Benjamin Baraffael iz Ancone, Solomon Luzzena
- 11) Datum i dan sklapanja ketube: 8.12.1728. (6. tevet 5489), srijeda
Ime ženika i njegova oca: Izak (Abram) Nacas
Ime nevjeste i njena oca: Luna (Jozef) Levi Mandolfo
Imena svjedoka: nisu navedena
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 850 (400 + 450) dubrovačkih dukata
Tosefet: 450 (56% miraza)
Ukupna vrijednost miraza: 1.300 dubrovačkih dukata
Datum registracije ketube (signatura): 2.5.1767. (*Div. For.* 182, 137-138)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: Augustin Zamagna Pozza
Prevoditelji ketube: Jakob David Pardo, Mihael Maestro
- 12) Datum i dan sklapanja ketube: 13.12.1747. (11. tevet 5508), srijeda
Ime ženika i njegova oca: Flaminio (Sabato) Vitali
Ime nevjeste i njena oca: Alegra (Lazar Sabato) Vitali

Imena svjedoka: Gabrijel Valenzin, Emanuel (Ješurun) Penso, Leon Servadio
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 100 (50 + 50) cekina od 22 lire
po cekinu

Tosefet: 50 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 150 cekina

Datum registracije ketube (signatura): 14.5.1750. (*Div. For.* 167, 246-251)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Rafael Maestro

Prevoditelji ketube: Emanuel Ješurun Penso, Gabrijel Valenzin

13) Datum i dan sklapanja ketube: 12.10.1761. (14. tišri 5522), ponedjeljak

Ime ženika i njegova oca: Jehuda (Gabrijel) Valenzin

Ime nevjeste i njena oca: Rika (Elazar Jehuda) Piazza

Imena svjedoka: nisu navedena

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 200 (100 + 100) cekina od 22
lire po cekinu

Tosefet: 100 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 300 cekina

Datum registracije ketube (signatura): 19.2.1767. (*Div. For.* 182, 80v-82)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Samuel Luzzena

Prevoditelji ketube: Jakob David Pardo, Mihael Maestro

14) Datum i dan sklapanja ketube: 14.6.1769. (9. sivan 5529), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Samuel (Moše) Benporath

Ime nevjeste i njena oca: Judita (Rafael) Costantini

Imena svjedoka: Jozef Pardo, Jakob Pardo

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 1.000 (700 + 300) cekina od 22
lire po cekinu

Tosefet: 200 (20% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 1.200 cekina

Datum registracije ketube (signatura): 24.4.1804. (*Div. Not.* 146, 81v-83v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Leon i Lazar Costantini

Prevoditelj ketube: Danijel Tolentino

15) Datum i dan sklapanja ketube: 16.10.1782. (8. hešvan 5543), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Sabato Vita (pok. Anđelo Venturra) Terni

Ime nevjeste i njena oca: Ester (Jakob) Levi Mandolfo

Imena svjedoka: Solomon Venturra, Leon Costantini

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 600 (400 + 200) austrijskih talira

Tosefet: 300 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 900 austrijskih talira
 Datum registracije ketube (signatura): 14.2.1815. (*Div. For.* 253, 225b-256v)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Ester, udovica Sabata Vita Terni
 Prevoditelji ketube: Danijel Tolentino, David Samuel Pardo

B. Ketube sklopljene u Splitu

16) Datum i dan sklapanja ketube: 17.9.1728. (14. tišri 5489), petak
 Ime ženika i njegova oca: Emanuel Vita (Abram) Penso
 Ime nevjeste i njena oca: Regina (Abram) Campos
 Imena svjedoka: Abram Venturra, Izrael Barabram
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 1.050 (550 + 500) dubrovačkih dukata
Tosefet: 525 (50% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 1.575 dubrovačkih dukata
 Datum registracije ketube (signatura): 23.12.1751. (*Div. For.* 169, 148v-152v)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Izak Campos
 Prevoditelji ketube: Emanuel Ješurun Penso, Mihael Maestro

17) Datum i dan sklapanja ketube: 19.10.1763. (12. hešvan 5524), srijeda
 Ime ženika i njegova oca: David (Jakob) Pardo
 Ime nevjeste i njena oca: Sara (Danijel) Ješurun
 Imena svjedoka: Solomon Gentilomo, Danijel Jona, Emanuel Ješurun Penso
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 2.500 (1.250 + 1.250) mletačkih dukata od 6 lira i 4 solda po dukatu
Tosefet: 1.250 (50% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 3.750 mletačkih dukata
 Datum registracije ketube (signatura): 16.6.1789. (*Div. Not.* 146, 28-29)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: David Pardo
 Prevoditelj ketube: rabin Jakob Pardo

C. Ketube sklopljene u osmanskim gradovima Sarajevu, Beogradu, Solunu i Sofiji

18) Datum, dan i mjesto sklapanja ketube: 25.9.1578. (14. tišri 5339), ponedjeljak, Sarajevo
 Ime ženika i njegova oca: Jakob (Jozef) Tobi
 Ime nevjeste i njena oca: Mira (Anđelo) Cavaliero

Imena svjedoka: Rafael Levi, Moše Cusi, Kaleb Eliezer, Izak Saba
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 750 (500 +250) ankonskih dukata
od 21 grošeta po dukatu
Tosefet: 450 (60% miraza)
Ukupna vrijednost miraza: 1.200 ankonskih dukata
Datum registracije ketube (signatura): 2.7.1592. (*Div. For.* 4, 245v-247v)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: Jozef Tobi
Prevoditelj ketube: Jozef Tobi

- 19) Datum i dan sklapanja ketube: 4.12.1652. (4. tevet 5413), srijeda, Sarajevo
Ime ženika i njegova oca: Abram (Izak) Campos
Ime nevjeste i njena oca: Ester (Jakob) Campos
Imena svjedoka: Haim Escenasi, Solomon Mule, Abram Jesurun, Abram Curiel
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 130.000 (80.000 + 50.000) akči
Tosefet: 105.000 (80% miraza)
Ukupna vrijednost miraza: 235.000 akči
Datum registracije ketube (signatura): 20.2.1663. (*Div. For.* 97, 270v-275v)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: epitropi oporuke Abrama Camposa
Prevoditelji ketube: Haim Escenasi, Solomon Mule, Abram Jesurun, Abram Curiel
- 20) Datum i dan sklapanja ketube: 18.4.1685. (14. nisan 5445), srijeda, Beograd
Ime ženika i njegova oca: Masliah (Moše) Muciacion
Ime nevjeste i njena oca: Ester (Jakob) Abuaf
Imena svjedoka: Jozef (Izak) Almoslino, Jahja Izrael
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 400.000 (100.000 + 300.000) akči
Tosefet: 200.000 (50% miraza)
Ukupna vrijednost: 600.000 akči
Datum registracije ketube (signatura): 3.3.1698. (*Div. For.* sv. 130, 51v-55)
Podnositelj zahtjeva za registraciju: Gabrijel Valenzin
Prevoditelji ketube: Baruh Cohen, Sabato Tolentino
- 21) Datum i dan sklapanja ketube: 12.9.1685. (13. elul 5445), srijeda, Beograd
Ime ženika i njegova oca: Izak (Jozef) Danon
Ime nevjeste i njena oca: Rahela (Izak) Hodara
Imena svjedoka: Elazar Analboni, Izak Izrael
Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 520.000 (220.000 + 300.000) akči
Tosefet: 80.000 (15% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 600.000 akči
 Datum registracije ketube (signatura): 3.12.1700. (*Div. For.* 131, 284-290)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Solomon Abuaf
 Prevoditelji ketube: Sabato Tolentino, Elazar Maestro

- 22) Datum i dan sklapanja ketube: 18.3.1568. (8. adar 5328), srijeda, Solun
 Ime ženika i njegova oca: Efraim (pok. Abram) Ben Nahmias
 Ime nevjeste i njena oca: Gracija Dona (pok. Jakob) Ben Nahmias
 Imena svjedoka: Samuel di Medina, Izak (pok. Samuel) Adami, Mordehaj Mattal, Šlomo Lebath **hazan**
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 100.000 (65.000 + 35.000) akči
Tosefet: 50.000 (50% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 150.000 akči
 Datum registracije ketube (signatura): 16.2.1611. (*Div. For.* 22, 224-225v)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Vicko Pelegrin kao povjerenik Samuela Efraima Nahmiasa
 Prevoditelji ketube: Perahija Formon, Aron (David) Cohen

- 23) Datum i dan sklapanja ketube: 20.11.1626. (1. kislev 5387), petak, Sofija
 Ime ženika i njegova oca: Solomon (Jakob) Oef
 Ime nevjeste i njena oca: Dona (?) (Abraham) Oef
 Imena svjedoka: Izak ben Sauchio, Haim Zonena (?), Šlomo Banbansat
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 70.000 (30.000 + 40.000) akči
Tosefet: 40.000 (36% miraza)
 Ukupna vrijednost miraza: 110.000 akči
 Datum registracije ketube (signatura): 26.5.1659. (*Div. For.* 93, 246-248)
 Podnositelj zahtjeva za registraciju: Jakob (Solomon) Oef
 Prevoditelji ketube: Moše sin Haimov, Šlomo (Moše) Sciamo, Avigdor Bar Jossef

D. Ketube sklopljene u Anconi

- 24) Datum i dan sklapanja ketube: 27.3.1591. (2. nisan 5351), srijeda
 Ime ženika i njegova oca: Solomon (pok. Jakob) Pernicha
 Ime nevjeste i njena oca: Mazaltova (Jozef) Navarro
 Imena svjedoka: Efraim (Abram) Ben Nahmias, Samuel Curriel, Izrael (pok. Sabato) Fermo
 Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 900 (400 + 500) dukata od 21 groša po dukatu

Tosefet: 450 (50% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 1.350 dukata

Datum registracije ketube (signatura): 13.9.1622. (*Div. For.* 40, 15-19v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Mazaltova Navarro

Prevoditelj ketube: Salvator (pok. Anđelo) Fermo

25) Datum i dan sklapanja ketube: 7.4.1659. (14. nisan 5419), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Moše (Muzliak) Muciacion

Ime nevjeste i njena oca: Bona (Rafael Moše) Navarro

Imena svjedoka: Menahem (pok. Išmael) Banchiero, liječnik fizik Jeremija (pok. Sabato) Manragionato

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine): 800 (500 + 300) ankonskih škuda od 10 paola po škudi

Tosefet: 500 (62% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 1.300 ankonskih škuda

Datum registracije ketube (signatura): 20.2.1698. (*Div. For.* 130, 39-42v)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Samuel Pappo

Prevoditelj ketube: Jozef (Solomon) Fiametta

26) Datum i dan sklapanja ketube: 9.3.1667. (13. adar 5427), srijeda

Ime ženika i njegova oca: Solomon (Lazar) Civitanova

Ime nevjeste i njena oca: Mazaltova (Anđelo) Fermi

Imena svjedoka: Tranquillo (Izrael) Provinziali, Izija (Leon) Rafael

Vrijednost miraza (gotovina + pokretnine) 200 (100 + 100) ankonskih škuda od 10 paola po škudi

Tosefet: 40 (20% miraza)

Ukupna vrijednost miraza: 240 ankonskih škuda

Datum registracije ketube (signatura): 22.5.1715. (*Div. For.* 140, 225v-228)

Podnositelj zahtjeva za registraciju: Lazar Fermi

Prevoditelj ketube: Ijar Fermi

Prilog 4.

Podaci iz ketuba registrirani u *Libri Dotium Notariae*

Redni broj	Suprug	Supruga	Valuta miraza	Miraz supruge	Dodatak na miraz	Ukupno	Datum registracije; signatura
1	Abraham Abinun	Gracija (pok. David) Arari	zlatnik (40 grošeta)			1.500	23.1.1627. (16; 36v)
2	Samuel (pok. Jakob) Benmaior iz Sofije	Rika (Moše) Atijas	zlatnik od 40 grošeta			1.000	26.1.1629. (16; 42)
3	Izak Curiel	Ester Pardo	srebrnjak			8.000	21.8.1670. (17; 33v)
4	Moše Curiel	Ester (Jakob) Campos	dubrovački dukat			2.000	21.8.1670. (17; 34)
5	Jakob Moše Saralvo	Rapka (Izak iz Venecije) Pappo	mletački dukat			3.000	6.2.1671. (17, 34v)
6	Izrael Pappo	Sara (Moše) de Alva	dubrovački dukat			2.700	7.9.1672. (17; 35)
7	Jozef Penso	Rahela (Solomon) Maestro	zlatni dukat			1.000	19.7.1675. (17; 38)
8	Danijel Vita Valenzin	Rahela (Samuel) Pappo	zlatni dukat			3.450	22.11.1689. (17; 56v, 57)
9	Jozef (Salom) Perez	Rahela (Solomon) Luzzena	mletački dukat			750	7.10.1693. (17; 62v)
10	Sabato Benado	Sara Rahela ud. Izraela Pappa	dubrovački dukat			2.700	28.10.1694. (17; 64)
11	Jozef Levi Mandolfo	Lea (Jakob) Saralvo	zlatni dukat			1.800	26.1.1699. (17; 73)
12	Baruh Angel	Đentila (Solomon) Bon	dubrovački dukat			520	13.10.1699. (17; 73v)
13	Moše (Abram) Pappo	Judita (Abram) Campos	akče			450.000	11.11.1699. (17; 74)
14	Solomon (Abram) Maestro	Ester (Mihael) Penso	dubrovački dukat			1.200	26.10.1701. (18; 3v)
15	Benjamin Barrafael	Benvenuta (pok. Jakob) Saralvo	rimske škude			1.250	12.11.1705. (18; 7)

Redni broj	Suprug	Supruga	Valuta miraza	Miraz supruge	Dodatak na miraz	Ukupno	Datum registracije; signatura
16	Samuel (Jakob) Saralvo	Cremesina (Mihael Moše) Caim	rimске škuđe			1.500	11.4.1707. (18; 9)
17	Samuel (Izak) Pappo	Benvenuta (pok. Elazar) Cohen	mletački dukat			3.400	4.10.1707. (18; 9v)
18	Solomon (Samuel) Luzzena	Judita (David) Piazza	mletački zlatnik			400	21.3.1741. (18; 37, 37v)
19	Izak Vita Levi Mandolfo	Leticija (Jozef) Russi	mletački dukat	2.100	(nije naveden)		3.5.1741. (18; 37v)
20	Jakob (Samuel) Luzzena	Rena (Solomon) Luzenna	mletački zlatnik			350	1.9.1741. (18; 38)
21	Mihael Vita Maestro	Perla (Izak Vita iz Pesara) Levi	rimске škuđe	750 +250 u nakitu i odjeći	250	1.250	15.9.1745. (18; 41v, 42)
22	Rafael Costantini	Ester (Elazar) Maestro	rimске škuđe			1.500	27.6.1747. (19; 1)
23	Danijel Vita Valenzin	Alegra (Jakob Abram) Pardo	mletački zlatnik	400	200	600	12.11.1748. (19; 1v)
24	Gabrijel Valenzi	Judita (Leon) Costantini	dubrovački dukat	1.850	950	2.800	13.11.1748. (19; 2)
25	David Luzzena	Rahela (pok. Jakob) Pardo	mletački zlatnik	550	275	825	14.11.1753. (19; 6v)
26	Samuel Luzzena	Gracija (pok. Abram) Campos	dubrovački dukat	1.000	1000	2.000	14.11.1753. (19; 6v)
27	David Russi	Benvenuta (Samuel) Ambonetti	mletački zlatnik	250	65	315	20.6.1764. (19; 24v)
28	Sabato Vita Tolentino	Benvenuta (pok. Danijel Vita) Valenzin	dubrovački dukat			1.800	8.8.1764. (19; 24v)
29	Izrael Maestro	Lidija (pok. Abram) Pardo	dubrovački dukat			6.750	2.4.1775. (20; 8)
30	David (Juda) Levi	Rahela (Jozef Vita) Levi Mandolfo	mletački zlatnik	1.000	500	1.500	6.9.1775. (20; 8v)

Redni broj	Suprug	Supruga	Valuta miraza	Miraz supruge	Dodatak na miraz	Ukupno	Datum registracije; signatura
31	Andelo Benjamin Tolentino	Gracija (Izak) Ambonetti	dubrovački dukat			1.300	9.9.1775. (20; 9)
32	Vital Vita Vitali	Bjanka (Danijel Vita) Valenzin	mletački zlatnik	400	200	600	17.10.1779. (20; 12)
33	Jakob Vitali	Ester (Baruh) Vitali	mletački zlatnik	400 +200 u nakitu i odjeći	300	900	29.11.1780. (20; 13v)
34	Lamuel Zakarija Vita Luzzena	Judita (pok. Abram) Pardo	dubrovački dukat			5.100	25.4.1783. (20, 15v)
35	Feliks Vita Valenzin	Ester (Moše Vita) Levi Madolfo	dubrovački dukat	4.000	2000	6.000	7.3.1784. (20; 16, 16v)
36	Salvator Levi Mandolfo	Alegra (Feliks Rafael) Janni	mletački zlatnik	500	250	750	11.3.1785. (20; 17)
37	Pelegrin Cittanova	Judita (Abram) Curiel	austrijski talir	1.400 +600 u nakitu i odjeći	1000	3.000	4.4.1785. (20, 17, 17v)
38	David Russi	Dolce (Samuel) Cittanova	austrijski talir	700	350	1.050	10.4.1785. (20, 17v)
39	Abram Natan Ambonetti	Bela (Samuel) Cittanova	austrijski talir	600	300	900	10.4.1785. (20; 17v)
40	Abram Campos	Dijamanta (pok. Jozef) Pardo	austrijski talir	1.800 +200 u odjeći	1000	3.000	10.4.1785. (20; 18)
41	Benedikt Volterra	Ana (pok. Samuel) Campos	austrijski talir	1.000	500	1.500	27.4.1785. (20; 18, 18v)
42	Jakob Vita Luzzena	Regina (pok. Samuel) Luzzena	mletački zlatnik			500	20.1.1788. (20, 20)
43	Danijel Tolentino	Lidija (Danijel Vita) Valenzin	mletački zlatnik	350	175	525	13.7.1788. (20, 20v)
44	David Pardo	Sara (Danijel iz Splita) Ješurun	mletački dukat			3.750	7.5.1789. (20, 22)
45	Salvator Ambonetti	Stela (Samuel) Cittanova	dubrovački dukat	1.392 i 12 grošeta +455	923 i 26 grošeta	2.770 i 38 grošeta	10.11.1791. (21, 6v)
46	Samuel David Luzzena	Judita (Jakob) Levi Mandolfo	dubrovački dukat	2.500	1250	3.750	26.9.1792. (21; 8v)

Redni broj	Suprug	Supruga	Valuta miraza	Miraz supruge	Dodatak na miraz	Ukupno	Datum registracije; signatura
47	Išmael Rafael Valenzin	Ester (pok. Jozef iz Splita) Ješurun	mletački talir	1.113	556	1.669	31.12.1795. (21; 13v)
48	Solomon David Russi	Rika (David) Levi	dubrovački dukat			4.500	10.3.1797. (21; 17)
49	Leon Pardo	Ester (Moše Vita iz Splita) Ješurun	mletački talir			2.625	11.11.1798. (21; 21)
50	Rafael Amadio Valenzin	Bela (Moše) Levi Mandolfo	dubrovački dukat			3.525	16.11.1798. (21; 21)
51	Jozef Ambonetti	Judita (Danijel) Tolentino	dubrovački dukat			4.500	15.5.1799. (21; 22)
52	Samuel Ascoli	Sara (Prosper) Jona	mletački talir	600	300	900	16.5.1799. (21, 22, 22v)
53	Samuel Vita Valenzin	Sara (Natanel) Maestro	dubrovački dukat			2.600	17.5.1802. (21; 26v, 27)
54	Izak Vita Campos	Bruneta (Sabato) Terni	dubrovački dukat			6.000	18.1.1803. (22; 1v)
55	Izak (Danijel) Tolentino	Judita (Abram) Tolentino	dubrovački dukat			6.000	4.1.1804. (22; 5v)
56	Moše Levi Mandolfo	Benvenuta (Izak) Ambonetti	dubrovački dukat			3.000	20.12.1804. (22; 10)
57	Abram Elija Tolentino	Rika (pok. Jakob) Mandolfo	dubrovački dukat			4.000	22.3.1805. (22; 11v)
58	Abraham Bril	Gracija (Moše) Levi Mandolfo	dubrovački dukat			7.500	13.8.1805. (22; 12)
59	Benjamin Binfelt	Rebeka (Moše) Levi Mandolfo	dubrovački dukat			7.500	22.1.1806. (22; 13)
60	Abram Elija (Rafael) Janni	Roza (pok. Solomon Rafael) Pardo	dubrovački dukat			4.500	5.1.1807. (22; 16)
61	Rafael Moše Levi Mandolfo	Alegra (pok. Vitala Vita) Vitali	dubrovački dukat			7.500	2.4.1807. (22; 17)
62	Samuel (Danijel) Tolentino	Sara (Rafael) Janni	dubrovački dukat			2.500	26.11.1807. (22; 19)

Napomena: uz veći dio valuta navedenih u ovoj tablici arhivski izvor daje njihovu vrijednost, izraženu na sljedeći način: zlatnik vrijedan 40 grošeta; dubrovački dukat (srebrnjak) vrijedan 40 grošeta; mletački dukat (srebrnjak) vrijedan 6 lira i 4 solda; rimska (ili ankonska) škuda (srebrnjak) vrijedna 10 paola.

THE TRANSLATIONS OF THE SEPHARDIC KETUBBOT AT THE STATE ARCHIVES IN DUBROVNIK

VESNA MIOVIĆ

Summary

The rich collection of the State Archives in Dubrovnik contains some ninety copies of the Jewish prenuptial agreements or *ketubbot* from the period 1593-1808. Given the small size of the Ragusan Jewish community during the Dubrovnik Republic, these documents represent a valuable source for the reconstruction of Jewish families in Dubrovnik, their ownership relations and the position of women in them.

Some *kettubot* have been preserved in full in their Italian translations in the series *Diversa de Foris* and *Diversa Notariae*, while a number of them survived only in the summary form in the notary registers *Libri Dotium Notariae*. Ragusan Jews tended to register their marriage contracts at the Dubrovnik state notary when they believed that these documents would be of use in the official contacts with the Ragusan authorities, in court mainly. Several cases, however, prove that the Jews also registered their marriage contracts for security reasons, wishing to keep a document in reserve in case the original got lost.

With regard to content and the property rights of the widow, the Ragusan *kettubot* with additional terms (*tenaim*) greatly resemble the samples from Venice, Ancona and Livorno, the cities with which the Ragusan Jews most frequently contacted. On the other hand, the bridegroom's addition (*tosefet*) was even larger than in the very prosperous Jewish community of Turin.

The data derived from the Jewish marriage contracts filed at the State Archives in Dubrovnik is indispensable for the study of Jewish families in the Dubrovnik Republic, notably the history of Jewish women who, unlike men, are most rarely mentioned in other archival sources.